

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 8, Sayı/Issue: 3, Aralık/December 2024]

Ümit EKER

<https://orcid.org/0000-0002-4380-1815>

Doç. Dr.

umiteker@comu.edu.tr

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

<https://ror.org/05rsv8p09>

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Eski Oğuz Türkçesinde Bazı Bağlama Edatlarının İşlevleri

Function of Some Conjunctions in Old Oghuz Turkish

Araştırma Makalesi | *Research Article*

Geliş Tarihi | *Date Received*: 27.06.2024

Kabul Tarihi | *Date Accepted*: 23.12.2024

Yayın Tarihi | *Date Published*: 30.12.2024

Atf | *Citation*

Eker, Ü. (2024). Eski Oğuz Türkçesinde Bazı Bağlam Edatlarının İşlevleri. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8(3), 1700-1733. <https://doi.org/10.34083/akaded.1505878>

Eker, Ü. (2024). Function of Some Conjunctions in Old Oghuz Turkish. *Journal of Academic Language and Literature*, 8(3), 1700-1733. <https://doi.org/10.34083/akaded.1505878>

Makale Bilgisi | *Article Information*

Değerlendirme <i>Review Reports</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki İç Hakem+İki Dış Hakem) <i>Double-blind. (Two External Referees)</i>
Etik Beyan <i>Ethics Statement</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur <i>Ethical principles were followed during the preparation of this study</i>
Etik Kurul Belgesi <i>Ethics Committee Approval</i>	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir <i>Article does not require an Ethics Committee Approval.</i>
Katkı Oranı Beyanı <i>Author Contributions</i>	Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir <i>Author's contribution rates to the study are equal.</i>
Etik Bildirim <i>Complaints</i>	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir <i>The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest</i>
Benzerlik Taraması <i>Similarity Checks</i>	Yapıldı <i>Yes - iThenticate</i>
Telif Hakkı ve Lisans <i>Copyright&License</i>	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır <i>Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International</i>

© Ümit EKER | Creative Commons [Attribution-NonCommercial 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Öz

Eski Oğuz Türkçesinde çoğunluğu bağlama işlevinde olan pek çok edat kullanılmıştır. Bu edatlar eklendikleri cümleye çeşitli anlam incelikleri katmakta, ya da cümleler arasında bağlantı kurmaktadır. Edatların işlevlerinin doğru tespit edilmesi kaynak metnin doğru okunması ve anlaşılması bakımından önem arz etmektedir. Bu çalışmada, Eski Oğuz Türkçesinde çok sık kullanılan ve işlevleri çoğunlukla doğru tespit edilemediği için aktarma hatalarına neden olabilen dokuz bağlama edatı incelenmiştir. Bunlar; “evet”, “şâyed ~ şâyet”, “hem”, “ve hem”, “ve illâ”, “ve dahı”, “ve hem dahı”, “hem dahı”, “ve dahı hem” edatlarıdır.

Bu çalışmayla önceki çalışmalarda değinilen bağlama edatlarının işlevlerine katkı sağlamak amaçlanmıştır. Özellikle “ve hem”, “ve illâ”, “ve dahı”, “ve hem dahı”, “hem dahı”, “ve dahı hem” edatlarının kullanımları ve işlevleri itibarıyla birlikte ele alınmaları gerekmektedir. İncelenen bağlama edatlarının birbirinden farklı işlevleri bu çalışmada ortaya konulmuştur. Buna göre çalışmada incelenen edatların işlevleri şu şekildedir: *evet* “fakat”; *şâyed/şâyet* “belki/ihtimaldir ki”; *hem* “ayrıca, hem ... hem, ve”, *ve hem* “hem ... hem, ve, ayrıca, bunun üzerine, sonrasında/bundan sonra, böylelikle”; *ve illâ* “yoksa/aksi hâlde, ayrıca, fakat”; *ve dahı* “ayrıca, fakat”; *ve hem dahı* “ayrıca, hem ... hem, ve”; *hem dahı* “ayrıca, ve”; *ve dahı hem* “ayrıca”.

Anahtar kelimeler: Eski Oğuz Türkçesi, bağlama edatı, *evet*, *şâyed*, *ve hem*.

Abstract

Old Oghuz Turkish uses many prepositions, most of which have binding functions. These prepositions add various subtleties of meaning to the sentences to which they are added, or establish connections between sentences. Correct determination of the functions of prepositions is important for the correct reading and understanding of the source text. In this study, nine linking prepositions, which are frequently used in Old Oghuz Turkish and may cause transposition errors because their functions are often not correctly identified, are analyzed. These are “yes”, “şâyed ~ şâyet”, “hem”, “ve hem”, “ve illâ”, “ve dahı”, “ve hem dahı”, “hem dahı”, “ve dahı hem”.

This study aims to contribute to the functions of the prepositions mentioned in previous studies. Especially the prepositions “ve hem”, “ve illâ”, “ve dahı”, “ve hem dahı”, “hem dahı”, “ve dahı hem” should be discussed together in terms of their usage and functions. The different functions of the analyzed linking prepositions are revealed in this study. Accordingly, the functions of the prepositions analyzed in this study are as follows: yes “but”; şâyed/şâyet “maybe/probably”; hem “also, both ... both, and”, ve hem “both ... both, and, also, on top of that, after that, after that, thus”; ve illâ “otherwise/otherwise, also, but”; ve dahı “also, but”; ve hem dahı “also, both ... both, and”; hem dahı “also, and”; ve dahı hem “also”.

Keywords: Old Oghuz Turkic, linking preposition, yes, şâyed, ve hem.

Giriş

Eski Oğuz Türkçesi, Türk dili literatüründe “Eski Oğuz Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi, Eski Türkiye Türkçesi, “Eski Osmanlıca”, “Anadolu Merkezli Oğuz Türkçesi” gibi adlarla anılmakta olup Batı Türkçesinin XIII. – XV. yüzyıllar arası Anadolu’daki kolunu ifade etmek için kullanılmaktadır.

Eski Oğuz Türkçesinin oluşumu ve gelişimi esas alınarak çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır. Örneğin Z. Korkmaz, Anadolu’da gelişen yazı dilini genel olarak “Eski Anadolu Türkçesi”, “Klasik Osmanlı Türkçesi” ve “Türkiye Türkçesi” olmak üzere üçe ayırmış, “Eski Anadolu Türkçesi”ni de kendi içinde “Selçuklu Devri Türkçesi”, “Beylikler Devri Türkçesi” ve “Klasik Osmanlı Türkçesine Geçiş Dönemi Türkçesi” olarak ayrıca sınıflandırmıştır (1995, s. 419). F. K. Timurtaş ise XIII-XX. yüzyıl arası dönemi “Tarihî Türkiye Türkçesi” olarak ifade etmiş ve “Eski Anadolu Türkçesi” terimini sadece XIII. yüzyıl için kullanmıştır (1994, s. VIII). M. Ergin de dönemi “Eski Anadolu Türkçesi”, “Osmanlıca” ve “Türkiye Türkçesi” olarak üçe ayırmıştır (1993, 15). G. Gülsevin ve E. Boz dönemi “Eski Anadolu Türkçesi ve ağızları”, “Osmanlı Türkçesi ve ağızları”, “Türkiye Türkçesi ve ağızları olmak üzere üçe ayırmıştır (2004, s. 54). Hatice Şahin, Batı Türkçesini genel olarak “Eski Anadolu Türkçesi”, “Klasik Osmanlı Türkçesi” ve “Türkiye Türkçesi” şeklinde üçe ayırdıktan sonra “Eski Anadolu Türkçesi”ni de kendi içinde “Selçuklu Dönemi Türkçesi”, “Beylikler Dönemi Türkçesi” ve “Osmanlıcaya Geçiş Dönemi Türkçesi” olarak tespit etmiştir (2003, s. 14). M. Özkan Batı Türkçesini “Eski Anadolu Türkçesi”, “Osmanlı Türkçesi” ve “Bugünkü Türkiye Türkçesi” olmak üzere üçe sonrasında “Osmanlı Türkçesi”ni de kendi içinde “Başlangıç Devri Osmanlı Türkçesi” ve “Klasik Devir Osmanlı Türkçesi olmak üzere ikiye ayırmıştır (1995, s. 34-45). A. Akar “Eski Anadolu Türkçesi”ni “Selçuklu Dönemi Türkçesi (11-12. yy)”, “Beylikler Dönemi Türkçesi (1277-1453)”, “Osmanlı Türkçesine Geçiş Dönemi Türkçesi (1453-16. yy)” olmak üzere üçe ayırır (2018, s. 18, 19). Birbirinden az çok farklılık arz eden bu tasnifler çoğunlukla bu dönemde yazılan eserlerin dil özelliklerine dayanmaktadır.

XI-XII. yüzyıllar arasında Aral Gölü çevresi, Sırderya havzası ile Harezm bölgesinden Horasan’a ve Anadolu’ya gerçekleştirilen yoğun Oğuz göçleri, 1040 yılında Büyük Selçuklu, 1071 Malazgirt Savaşı ile de 1077 yılında Anadolu Selçuklu Devleti’nin kuruluşuyla sonuçlanmış, Selçuklu ailesinin öncülüğünde Oğuz Türkleri bu iki farklı coğrafyada bağımsız devlet yapısına sahip olmuştur. Ancak XI-XII. yüzyıllar arasındaki Haçlı Seferleri ve Moğol istilası gibi çeşitli siyasi gelişmeler sosyal karışıklıklara neden olmuştur. Dönemin sosyal, siyasi ve idari koşulları gereğince her iki devletin de resmî dili Farsça olmuş, din, bilim ve dış resmî yazışmalar dili olarak da Arapça benimsenmiştir. Bu dönemde özellikle XII. yüzyılın ikinci yarısında Oğuzcanın yazı diline dönüşme düzeyi henüz başlangıç aşamasındadır (Korkmaz, 2013, s. 81).

Anadolu’da kurulum gelişen “Selçuklu Oğuzcası”, konuşma diline dayanan bir yazı dili oluşturma sürecindeyken bir yandan da dönemin başat dilleri olan Arapça ve Farsçaya karşı mücadele hâlinindedir. Bu nedenle yazılan eserler oldukça sınırlıdır. Bugün mevcut

olan ve Anadolu'da yeni bir yazı dilinin oluşumuna öncülük eden başlıca eserler şunlardır: *Çarh-name*, *Kitâbu Evsâf-ı Mesâcidi'ş-Şerîfe*, *Dâstân-ı Sultan Mahmud Mesnevî'si*, Mevlana ve Sultan Veled'in Türkçe manzumeleri, Yunus Emre'nin *Divan'ı*, *Risaletü'n-Nushiyye*. Bunlara Şeyyat İsa'nın *Salsal-nâme'si* ile Anadolu'daki fetih faaliyetlerini konu alan *Battal-nâme* ve *Dânişmend-nâme* gibi eserler de dâhil edilebilir (Korkmaz, 2013, s. 81, 82).

Anadolu'da Oğuz ağızları temelinde gelişen yazı diline ait genellikle yazılış tarihleri ve yerleri belli olmayan ancak araştırmacılar tarafından genellikle XII. yüzyılın ikinci yarısıyla XIII. yüzyılın ilk yarısına ve Anadolu bölgesine ait olduğu düşünülen başka eserler de mevcuttur. Bu eserlerin dil özellikleri Oğuzca özelliklerin yanı sıra Doğu Türkçesine ait birtakım özellikleri de barındırır. Bu tür eserleri belirtmek için literatürde "olga-bolga" ibaresi kullanılır. İbare *Akâid-i İslâm* adlı eserin mukaddimesinde geçen "olga-bolga ibareti"nden gelir (Arat, 1960, s. 231, 232).

Karışık dillilik meselesinde özellikle C. Brockelman'ın *Ali'nin Kıssa-i Yûsufu*'nu "karışık şiveli metin" olarak tanımlaması, bu özellikteki metinlerin tanımlanması konusunda farklılıklara neden olmuştur (Tekin, 1973, s. 65). Örneğin R. Rahmeti Arat bu tarz metinlerin dilini "geçiş devresi" dili olarak ifade etmiş (Arat, 1960, s. 232) ve bu tanımlama Türkoloji'de yaygınlık kazanmıştır. Buna göre yerli ağızlara dayanan yeni yazı dili Doğu Türkçesinden ayrılıp olgunlaşma sürecine girdiğinde başlarda bu türden karışık dillilik dönemi görülebilmektedir. Bu görüş M. Mansuroğlu, S. Buluç, M. Ergin, Z. Korkmaz ve M. Canpolat tarafından kısmi veya bütüncül olarak kabul görmüştür (Tekin, 1973, s. 65). Özellikle M. Canpolat, *Behcetü'l-Hadâyik*'in dil özelliklerinden yola çıkarak şu tespitlerde bulunmuştur: 1. *Behcetü'l-Hadâyik*, Eski Türk yazı dilinin etkisinde yazı dili olarak gelişen Oğuz lehçesinin ilk ürünlerindedir. 2. Eserdeki dil karışıklığı, etnik yapı ile değil yazı dilinin etkisi ve buna yerel unsurların karışmasıyla açıklanmalıdır. 3. *Behcetü'l-Hadâyik*'a benzer karışık dilli başka eserlerin de varlığı, XV. yüzyıldan itibaren istinsah edilen eserlerde "olga-bolga" nitelikli eserlerin dillerinin o devrin dil özelliklerine uyarlanması, bu yazı diliyle bölgesel özellikler arasındaki mücadelenin XV. yüzyıla dek sürdüğünü göstermektedir (Canpolat, 1967, s. 174).

Ş. Tekin, "karışık dillilik" ve "aşamalı geçiş" düşüncesine karşı çıkararak hemen hemen aynı dönemde yazılan *Tezkiretü'l-Evliyâ*, *Kelile ve Dimne*, *Kısas-ı Enbiyâ* adlı eserlerin dilinde niçin karışık dillilik olmadığını ve bu eserlerin niçin katıksız Oğuzcayla yazıldıklarını, XIII. yüzyıl yazarları Yunus Emre ve Âşık Paşa'nın neden karışık dille yazmadıklarını, 1252'den sonra öldüğü söylenen Ahmed Fakih'in *Çarhnamesi*'nin neden halis Oğuzcayla yazıldığını, Sultan Veled'in babası Mevlânâ'dan farklı olarak neden karışık dille değil de has Oğuzcayla yazdığını sorar. Ona göre eğer iddia edildiği gibi Oğuz yazı dili Eski Türkçenin etkisi altında doğup gelişmiş olsaydı Yunus Emre, Âşık Paşa, Ahmed Fakih ve Sultan Veled'in de bu akımın dışında kalmaması gerekirdi. Ayrıca Türkistan'da X. XI. yüzyıldan beri gelişen "ilk İslam-Türk yazı dili"nin Anadolu'daki Oğuz Türklerine bütüncül bir etkide bulunması mümkün değildir. Eski Türk yazı dilinin Anadolu'ya etkisi münferit olarak yani kişiler aracılığıyla olmuş ve bu etki de bu kişilerin eserlerinde

görülerek kendi dışını, çevresini etkileyememiştir. Türkistan coğrafyasının Türk ve İran asıllı aydınları, başta siyasi olmak üzere çeşitli baskı ve huzursuzluklar nedeniyle özellikle XII. yüzyılın sonundan itibaren Anadolu'ya göç etmeye başlamışlardır. Bu kişiler Anadolu'da büyük çoğunluğu Oğuz olan yoğun kitleye doğrudan doğruya kendi lehçeleriyle hitap edememişler, Oğuzcayı da pürüzsüz bir şekilde hemen öğrenememişlerdir. Bunun için ister istemez karışık dilli bir dil kullanmak durumunda kalmışlardır (Tekin, 1973, s. 67-69).

Konuyla ilgili görüş ortaya koyan diğer bir araştırmacı da M. Argunşah'tır. Argunşah, karışık dilli olarak yazılmış *Behcetü'l-Hadâyik*'taki Doğu Türkçesine has unsurları eserin yazarı Tebrizi'nin Doğu'dan, Tebriz, Horasan veya Harezm bölgesinden gelmiş olma ihtimaliyle ilişkilendirmiştir. Ona göre aynı dönemde yaşayan Mevlânâ, Sultan Veled, Yunus Emre, Gülşehrî, Âşık Paşa vd. yazarların dilinde bu tür sorunlar Tebrizi'nin eserine kıyasla daha azdır. Argunşah ayrıca karışık dilli eserlerin dilini geçiş dönemine bağlamanın doğru olmadığını ifade etmiş, birçok eserde görülen Doğu Oğuzcası unsurlarının doğrudan yazarla ilgili olduğunu belirtmiştir. Çalışmada bu eserlerdeki dil kullanımının Ş. Tekin başta olmak üzere birtakım dilcilerin de ifade ettikleri gibi Türkistan coğrafyasından gelen ve Oğuz Türkçesine tam hâkim olmayan yazarların kendi dillerinin, yerleştikleri yerin diliyle karışmasıyla oluşmuş "kişisel dil" olarak değerlendirilmesi gerektiğinin belirtilmesi (Argunşah, 2019, s. 157, 158) "geçiş aşaması" görüşüne karşı ciddi bir itiraz özelliği taşımaktadır.

"karışık dilli eserlerin (olga-bolga ibareli eserler) Memlûk sahası temas lehçesi ürünleri olduğu görüşü" (Doğan, 2022, s. 29-52) yakın zamanda ortaya konulmuştur. C. Doğan, *XIV-XV. Yüzyıl Tarihi Türk Yazı Dillerinde Lehçe Karışmaları* adlı çalışmasında diğer bütün görüşleri değerlendirip bunların güçlü ve zayıf yanlarını ortaya koyduktan sonra "karışık dilli" olarak addedilen eserlerin aslında geçiş dönemi eserleri değil, "Memlûk sahası temas lehçesi ürünleri" olduğunu (2022, s. 29-52) öne sürmüştür. C. Doğan'ın görüşünün dayanak noktasını şu hususlar oluşturur: *Bir eserde karışık lehçe özellikleri görülmesi eserin yazı dili kurulmadan önceki geçiş devresine ait olduğunu değil yazıldığı bölgede temas durumundaki birden fazla lehçe bulunduğunu gösterir* (2022, s. 32). Mevlânâ'nın Türkçe yazdığı şiirlerde bulunan fonetik ve morfolojik yapılar "birbirine karıştırılmadan" kullanılmıştır (2022, s. 33) dolayısıyla yazarların kendi dil özelliklerini yazdıkları eserlere yansıttığı yönündeki görüş yetersizdir (2022, s. 36). Karışık lehçeli eserlerdeki fonetik ve morfolojik biçimler arasında Kıpçakça dil özellikleri de bulunmaktadır, dolayısıyla karışık lehçeli eserlerin "Orta Asya"dan Anadolu'ya gelen kişilerin Oğuzca konuşurlarla etkileşiminin sonucunda ortaya çıktığı düşüncesi zayıflamaktadır (2022, s. 36). Karışık lehçeli eserlerde görülen ve lehçelerde bulunmayan yeni yapılar (ara formlar) yazarların dillerindeki yerel unsurlara dayalı bireysel dil hatalarıyla açıklanamaz, çünkü bu yapılar eserlerin yazıldığı düşünülen Anadolu dışı sahaya ait sözlüklerde tanıklanmaktadır (2022, s. 37). Karışık lehçeli eserlerin Anadolu'da yazıldığını gösteren "en ufak" bir kayıt yoktur, dolayısıyla bu eserler Anadolu'ya ve Oğuzcaya bağlanamaz (2022, s. 37). Doerfer'in "olga-bolga ibareli eserlerin Doğu Oğuzcası-Horasan Türkçesi ürünleri olduğu" yönündeki görüşü bazı meseleleri

açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Doerfer, Mevlânâ'nın dilindeki Oğuzca ve Doğu Türkçesine ait öğelerin “olga-bolga ibareli” eserlere yansımaları olarak görür. Oysa Mevlânâ'nın dilinde normlar belirlidir (2022, s. 42). Karışık lehçe özelliklerine sahip ilk metinler XIV. yüzyılın başında ortaya çıkar. Dolayısıyla bugünkü Horasan ağzlarıyla “karışık lehçeli” eserler arasında yaklaşık 700 yıllık bir zaman vardır. Horasan Türkçesi fonetik bakımdan birbirinden farklı alt dallardan oluşur. Bu alt dallardan çok azı karışık dilli eserlerle uygunluk gösterir (2022, s.43). “olga-bolga ibareli” eserlerde bulunan *bol- ~ ol-, bar- ~ var-* vb. gibi “değişkeler” Memlûk sahası eserlerinden *Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk*'te de vardır. “olga-bolga ibareli” eserlerde bulunan ve tarihî lehçelerde tespit edilememiş yeni formlar (ara form) Memlûk sahası sözlükleri olan *Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk* ve *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-lugâti't-Türkiyye* adlı eserlerde lehçe belirtilmeden işaretlenmiştir (2022, s. 44).

Selçuklu dönemi Türkçesinin devamı olan Beylikler dönemi Türkçesi, Anadolu'da Doğu Türkçesi özelliklerinden arınmış Oğuzcaya dayalı yeni bir yazı dilinin oluşum dönemidir. Bu dönem, XIII. yüzyıl sonlarından XV. yüzyıl ortalarına, başka bir deyişle Osmanlı Beyliği'nin diğer beylikleri de ortadan kaldırarak hâkim bir güç olarak ortaya çıktığı XV. yüzyıl ortalarına kadar devam eder. Anadolu'da çeşitli bölgelerde hâkimiyet kurmuş beyliklerin başında bulunan Türkmen beyleri bilinçli olarak Türkçeyi öne çıkarmışlardır. Bu bilinçli tutumun sonucu olarak dil ve edebiyat, beylik merkezlerinde kısa sürede gelişme göstermiş, telif ve tercüme pek çok eser kaleme alınmıştır. Gülşehri'nin *Mantuku't-Tayr*'ı ve *Ahi Evran Mesnevîsi*, Âşık Paşa'nın *Garip-nâme*'si, *Fakr-nâme* ve *Vasf-ı Hâl* mesnevileriyle *Hikâye ve Kimya* risaleleri, Ahmedî'nin *İskender-nâme*'si, Hoca Mes'ûd'un *Süheyl ü Nevbahâr*'ı bunlardan sadece bir kaçıdır (Korkmaz, 2013, s. 87-89; Akar, 2018, 42-50)¹.

Bu çalışmada ilk nüshalarının Eski Oğuz Türkçesi döneminin ilk aşaması olan “Selçuklu Dönemi”nde yazıldığı düşünülen (Korkmaz, 2013, s.81, 82) *Dânişmend-nâme*² (Demir, 2004) ve *Battal-nâme*³ (Demir & Erdem, 2006) ile XV. yüzyılın sonuna ait *Tevârih-i Âli Osmân* (Yavuz & Saraç, 2003) adlı eserler taranmış, bu eserlerde yer alan “evet”, “şâyed ~ şâyet”, “hem”, “ve hem”, “ve illâ”, “ve dahı”, “ve hem dahı”, “hem dahı”, “ve dahı hem” bağlama edatlarının işlevleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Konuyla ilgili yapılmış çalışmalarda “evet”, “şâyed ~ şâyet” “hem” edatlarına değinilmiş, ancak bu çalışmada ele alınan diğer bağlama edatları “ve hem”, “ve illâ”, “ve dahı”, “ve hem dahı”, “hem dahı”, çoğunlukla birleşik olarak ele alınmamış ve dolayısıyla bu edatların işlevleri de tam olarak ortaya konulamamıştır. Edatların işlevlerinin doğru tespit edilmesi, Eski Oğuz

¹ Eski Oğuz Türkçesinin doğuşu, gelişimi ve ilk Türkçe eserlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bk.; Timurtaş, 1994; Şahin, 2003; Korkmaz, 2004; 2013; Gülsevin & Boz 2004; Uğurlu, 2011; Akar, 2018.

² Bu çalışmada esas alınan *Dânişmend-nâme* nüshası Arif Ali'nin Mevlânâ İbn-i Alâ'nın yazdığı eseri yeniden yazmak suretiyle oluşturduğu ve araştırmacıların çoğunluğunca M. 1360-61 tarihinde yazıldığı düşünülen eserin XVII. yüzyıl başlarında yapılan istinsah nüshasına dayanır.

³ *Battal-nâme*'nin elimizde bulunan nüshaları geç dönemde istinsah edilmiş nüshalardır. Asıl nüshası henüz tespit edilememiştir (Demir, 2006, s. 59, 60). Bu çalışmada esas alınan nüsha N. Demir'in şahsi kitaplığında bulunan ve M. 1821-22 yılında istinsah edilen nüshadır. Bk. Demir, 2006.

Türkçesinden Türkiye Türkçesine yapılacak aktarma faaliyetlerinin niteliğini de doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla bu çalışma, aktarma çalışmalarına da katkı sunacaktır.

İncelenen bu edatlar birleşik olarak ele alınmalıdır, çünkü bu bağlama edatlarının işlevi yalnızca cümleleri birbirine bağlamak değil, aynı zamanda çeşitli anlam inceliklerini de ifade etmektedir. Nitekim Tiken, 2004 ve Hacıeminoğlu, 1992 yayınlarında bu edatlar birleşik olarak ele alınmış ve değerlendirilmiştir. “evet” ve “şâyed ~ şâyet” edatlarının işlevleri önceki araştırmalarda tespit edilmiş ve örneklendirilmiştir, ancak edatların tam yalancı eşdeğer kelimelerden olmaları nedeniyle aktarma çalışmalarında çok fazla hataya neden olmaktadır. Bu nedenle bu edatlara ve işlevlerine tekrar değinilmiş ve bol örnekler verilerek edatların işlevleri tekrar ortaya konulmuştur. Bu edatların incelenen eserlerde ne sıklıkla kullanıldığı da bu çalışmada ifade edilmiştir. Böylelikle edatların hangi eserde ne sıklıkla kullanıldığı da görülebilecektir.

Çalışmada, Eski Oğuz Türkçesi dönemine ait seçilen eserlerdeki transkripsiyon işaretleri değiştirilmeden alınmış, başlıklarda transkripsiyon işaretleri kullanılmamıştır.

Ele alınan edatların kullanım sıklıkları ve işlevleriyle ilgili daha kesin yargılarda bulunabilmek için daha fazla sayıda eserin incelenmesinin gereği ortadadır. Ancak bu çalışmayla da edatların kullanım sıklıkları ve işlevleri konusunda nihai sonuçlara ulaşılmasa da bu konuda en azından bir fikir sahibi olunabileceği kanaatindeyiz.

1. İncelenen Bağlama Edatlarıyla İlgili Bilgiler

Eski Oğuz Türkçesinde “evet” bağlama edatı zıtlık ifade etmekte olup “fakat” anlamıyla cümleler arasında bağlantı kurar. Bu yönüyle edatın işlevi Türkiye Türkçesindekinden farklıdır. Bilindiği üzere edat Türkiye Türkçesinde daha çok “cevap ünlemi” işlevindedir (Tiken, 2004, s. 69).

N. Hacıeminoğlu da *Türk Dilinde Edatlar* adlı çalışmasında (Hacıeminoğlu, 1992) “evet” edatının işlevini “ancak, fakat, lâkin, amma” şeklinde tayin ettikten sonra edatın Kaşgarlıdan beri görüldüğünü, aslında bir cevap edatı olduğunu fakat Batı Türkçesinin Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesi dönemlerinde bağlama edatı, Türkiye Türkçesinde ise cümle başı edatı olarak kullanıldığını belirtir (Hacıeminoğlu, 1992, s. 146). K. Tiken de “evet” edatının zıtlık ifadesiyle cümleler arasında bağlantı oluşturduğuna (2004, s. 69) değinmiştir. “evet” edatının *Yeni Tarama Sözlüğü*’nde de “ancak, fakat, lakin, amma” işlevlerinde olduğu ifade edilir (Dilçin, 1983, s. 87).

N. Hacıeminoğlu “şâyed/şâyet” edatının Batı Türkçesinde “eğer, belki” işlevine işaret etmiştir (Hacıeminoğlu, 1992, s. 191). Tiken’in (2004) çalışmasında edatla ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. İncelenen Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde ise edatın sadece “belki, ihtimalkir ki” işlevinde kullanıldığı görülmüştür.

“hem” edatı Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde nazım ve nesir fark etmeksizin oldukça yoğun bir kullanıma sahiptir. K. Tiken, edatın Eski Oğuz Türkçesinde “ve, de” işlevlerinde sıralama göreviyle cümleler arasında bağlantı kurduğunu, “üstelik, ayrıca,

hem de, hatta” işlevleriyle üsteleme anlamı temelinde bağlantı oluşturduğunu, “de” işleviyle ana cümleye zıtlıklı şart ifadesiyle yan yana bağlantılı olan şart cümlesinin sonunda pekiştirme işleviyle yer aldığını (Tiken, 2004, s. 73) ifade etmiştir. K. Tiken’e göre “hem” edatı esas olarak bağlama edatıdır, ancak zarf olarak da kullanılabilir. Ayrıca ona göre “hem” edatının şu işlevleri bulunmaktadır: “ve, ile” işlevlerinde sıralama ifadesiyle bağlama grubu oluşturma, “de” işlevinde sonuna eklendiği ismin önceki isim unsuruna ilave olduğunu ifade etme, “de” işlevinde zarfın sonunda pekiştirme görevi görme, “bile” işlevinde sonuna geldiği isim unsurunun daha önce geçen diğer bir isim unsuruna beklenmezlik anlamı katma, “ise” işlevinde sonuna geldiği isim unsurunu daha önceki başka bir isim unsuruyla karşılaştırma, “ise” işlevinde önünde yer aldığı isim unsurunu önce geçen başka bir isim unsuruyla karşılaştırma (Tiken, 2004, s. 74). Ona göre “hem” edatı zarf işlevinde “yine, tekrar”, “zaten, esasen, esas olarak, esasta, aslında”, “yine, aynıyla, aynı şekilde, keza” anlamlarında kullanılır (Tiken, 2004, s. 74-75).

N. Hacıeminoğlu’na göre “hem” edatı bağlama ve kuvvetlendirme görevindedir (Hacıeminoğlu, 1992, s. 244-245).

Eski Oğuz Türkçesinde çok yoğun kullanılan diğer bir bağlama edatı da “ve hem”dir. K. Tiken edatı “vü hem” şeklinde işaretlemiş ve “hem dahı, dahı hem” edatlarıyla eş değer kabul ederek birlikte ele almış, edatla ilgili müstakil bir açıklamada bulunmamıştır (Tiken, 2004, s. 75). N. Hacıeminoğlu ise “ve hem” edatına çalışmasında yer vermemiştir. Edat, “hem” edatının pekiştirilmiş şeklidir.

“ve illâ” edatı da Eski Oğuz Türkçesinde sık kullanılan edatlardandır. K. Tiken “ve illâ” edatını “illâ” edatı başlığı altında ele almış, “illâ” maddesinde ise edatın “illâ ki, ille, ve illâ” şeklindeki türevlerini göstererek “ve illâ” şeklinin pekiştirilmiş bir birleşik şekil olduğunu belirtmiştir. Ona göre edat “fakat” anlamında zıtlık ifadesiyle cümleler arasında yan yana bağlantı kurmaktadır. K. Tiken ayrıca bir eserde edatın “mutlaka” işlevinde kullanıldığını (Tiken, 2004, s. 79-80) ifade etmiştir. N. Hacıeminoğlu “illâ, illâ ki, illâ kim” başlığı altında “illâ” edatı ve işlevlerine değinmiş, edatın Batı Türkçesinde “fakat, ancak, hatta, mutlaka, -den başka, aksi hâlde, sırf” işlevlerinde kullanıldığını (Hacıeminoğlu, 1992, s. 161) ortaya koymuş, edatın pekiştirilmiş şekli olan “ve hem” edatına çalışmasında müstakil olarak yer vermemiştir.

K. Tiken, “dahı” edatının pekiştirilmiş şekli olan “ve dahı” edatıyla ilgili bir başlık açmamış, ancak “dahı” başlığı altında edatın Eski Oğuz Türkçesindeki işlevlerini sıralamıştır. Buna göre edatın şu işlevleri bulunmaktadır: “ve, de” anlamlarında, sıralama ifadesiyle bağlantı kurmak, “üstelik, ayrıca, hem de, hatta” anlamlarında üsteleme ifadesiyle cümleler arasında yan yana bağlantı kurmak, ana cümleyle zıtlık anlamlı ve şart ifadeli yan yana bağlantı bulunan şart cümlesinin sonunda pekiştirme unsuru olarak yer almak, “ve, ile” anlamlarında sıralama ifadesiyle bağlama grubu oluşturma, “de” anlamında sonuna geldiği isim unsurunun daha önceki bir isim unsuruna ilave olmak, “de” anlamında sonuna geldiği isim unsurunun sonra gelen bir isim unsuruna ilave olmak, “de” anlamında iyelik ekli sayı isminin veya sıfatı sayı sıfatı olan iyelik ekli ismin sonunda mevcut varlığın söz konusu sayının gösterdiği miktardan oluştuğunu belirtmek,

“de” anlamında ismin sonunda sadece pekiştirici olarak yer almak, “bile” anlamında sonuna geldiği isim unsurunun daha önceki başka bir isim unsuruna beklenmezlikli ilave olduğunu ifade etmek, “ise” anlamında sonuna geldiği isim unsurunu, daha önceki başka bir isim unsuruyla karşılaştırmak (Tiken, 2004, s. 59-63). K. Tiken ayrıca “dahı”nın seyrek olarak sıfat çoğunlukla zarf olarak kullanıldığını, edatın “başka, diğer, öbür” anlamlarında sıfat, “artık, bundan sonra, henüz, hâlâ, daha, daha çok, yine, tekrar, ilave olarak, fazla olarak” anlamlarında ise zarf olduğunu (Tiken, 2004, s. 59-63) ifade etmiştir.

N. Hacıeminoğlu “ve dahı” edatıyla ilgili olarak çalışmasında müstakil bir başlığa yer vermemiş, ancak “daki, dahı” başlığı altında edatın “ve” bağlama edatı yerine kullanıldığını, “henüz, artık” işlevindeyse Türkiye Türkçesinde cümle başı edat işlevinde olduğunu (Hacıeminoğlu, 1992, s. 139) belirtmiştir.

İncelenen Eski Oğuz Türkçesi eserlerinde daha çok “ayrıca/bunun yanı sıra” anlamlarıyla kullanılan “ve hem dahı”, “hem dahı”, “ve dahı hem” edatlarının kullanım sıklığı çok yüksektir. Bu edatların “hem, dahı, ve” edatlarının pekiştirilmiş şekilleri olduğu açıktır. K. Tiken edatlarla ilgili olarak “‘hem’, ‘dahı’ ve ‘vü’ bağlaçlarının birbirini pekiştirmek suretiyle teşkil ettiği birleşikler” (Tiken, 2004, s. 75) ifadesini kullanarak edatların pekiştirme göreviyle kullanıldığını ortaya koymuştur. K. Tiken ayrıca “hem dahı”, “dahı hem” ve “vü hem” edatlarının “ve anlamında sıralama ifadesiyle cümleler arasında yan yana bağlantı kurduğunu”, “ve, ile anlamlarında sıralama ifadesiyle bağlaç grubu oluşturduğunu” (Tiken, 2004, s. 75) belirtmiştir.

N. Hacıeminoğlu çalışmasında, edatların yalın şekilleri olan “ve”, “hem” “dahı” edatlarını incelemiş, ancak bu edatların pekiştirilmiş şekilleri olan “ve hem dahı”, “hem dahı”, “ve dahı hem” edatlarına yer vermemiştir.

İncelenen edatlarla ilgili örnekler ve bu örneklerin tahliline geçmeden önce örneklerin seçildiği eserler hakkında bilgiye ihtiyaç bulunmaktadır. Çünkü eserlerin yazıldığı dönem ve konu, üslubu ve dil kullanımını doğrudan etkilemektedir.

2. Eski Oğuz Türkçesi Dönemine Ait İncelenen Eserler

2.1. *Dânişmend-nâme*

Dânişmend-nâme, Malazgirt Savaşı’ndan sonra Anadolu’nun önemli bir kısmının Dânişmendliler tarafından fethedilişini menkıbevi tarzda anlatan bir eserdir. Eserde ağırlıklı olarak Türk-Bizans, özündeyse Müslüman-Hristiyan mücadeleleri anlatılmaktadır (Demir, 2004, s. 17). *Dânişmend-nâme*’nin yazılış tarihi tam olarak belli olmamakla birlikte eserin ilk olarak Mevlânâ İbn-i Alâ tarafından II. İzzettin Keykavus’un emriyle M. 1244-45 tarihinde yazıldığı tahmin edilmektedir. Bu nüsha günümüze ulaşmamıştır ve dolayısıyla eserin ilk yazılışıyla ilgili birçok problem de açıklığa kavuşturulamamıştır (Demir, 2004, s. 18).

Eser ikinci kez Tokat Kalesi dizdarı Arif Ali tarafından Mevlânâ İbn-i Alâ’nın yazdığı eserin yeniden yazılması suretiyle oluşturulmuştur. Bugün mevcut durumdaki *Dânişmend-nâme* nüshaları, bu nüshaya dayanır. Eserin Arif Ali tarafından tekrar ne

zaman yazıldığı konusunda kesin bir tarih bulunmasa da araştırmacıların çoğunluğu M. 1360-61 tarihinde, yani I. Murat devrinde yazıldığı noktasında birleşmektedir (Demir, 2004, s. 18). Arif Ali'nin istinsah nüshası da bugün elimizde mevcut değildir (Demir, 2004, s. 52).

Eserin üçüncü safhasını XVI. yüzyıl tarihçilerinden Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Mirkatü'l-cihâd* adlı eseri oluşturur. Eser, Arif Ali'nin kaleme aldığı *Dânişmend-nâme* nüshalarından biri esas alınarak yazılmıştır (Demir, 2004, s. 19, Akar, 2016, s. 18).

Arif Ali'nin nüshasına dayanılarak yazılmış nüshaların en eskisi 1570 yılında istinsah edilmiştir. Dolayısıyla eserin yazılışı ve istinsah edilişi arasında 210 yıl gibi uzun bir zaman aralığı bulunmaktadır. Ancak nüsha sayısının çokluğu eserin özellikle ikinci kez yazılışındaki dil özelliklerini belirlemeyi kolaylaştırır. Bu nüshalardaki ortak unsurların belirlenmesiyle müellif nüshasındaki özelliklerin büyük kısmının tespiti mümkün olabilmektedir (Demir, 2004, s. 52). Bu ortaklıklara bakıldığında eserin Eski Oğuz Türkçesinin dil özelliklerini yansıttığı görülür. Bununla beraber elimizdeki en eski nüsha da dâhil olmak üzere bütün nüshaların istinsah edildiği tarihler Eski Oğuz Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş dönemindedir. Müstensihler, kısmen de olsa yaşadıkları devrin dil özelliklerini istinsah ettikleri nüshalara yansıtmışlardır (Demir, 2004, s. 52). Dolayısıyla bugün elimizde bulunan *Dânişmend-nâme* nüshalarının tamamı için Eski Oğuz Türkçesinin dil özelliklerini bütünüyle yansıttığını öne sürmek mümkün görünmemektedir. Ancak nüshalar arasındaki ortaklıklardan yola çıkılarak değerlendirmelerde bulunulabilir. Nitekim N. Demir de çalışmasında eserin dil özelliklerini belirlerken *Dânişmend-nâme*'nin yedi nüshasını esas aldığı (Demir, 2004, s. 52) ifade etmiştir⁴.

Dânişmend-nâme'nin yazılış yeri konusunda Tokat ve çevresi öne çıkmaktadır. N. Demir ve M. D. Erdem bu konuda şunları ifade etmektedirler: *Dânişmend Gazi Destanı*, tarihi özellikleriyle beraber, XIV. ve daha önceki yüzyıllarda Anadolu'nun coğrafi durumu ile Türklerin gelenek, görenek ve hayat tarzının incelenmesi açısından önemli bir kaynaktır. *Dede Korkut Hikâyeleri*'nin coğrafyasına yakın bir yerde, Tokat'ta yazılmış olan destan, çeşitli konularda mukayese için de kıymetli bir belgedir (Demir & Erdem 2006b, s. 110).

N. Demir çalışmasında I. Melikof'un tespit ettiği on nüshaya ek olarak sekiz nüsha daha tespit ettiğini vurgulamış, dolayısıyla eserin on sekiz nüshası olduğunu ifade etmiştir (Demir, 2004, s. 19). Demir'in eserini dayandığı nüsha ise Muallim Cevdet Nüshası olup nüsha İstanbul 100. Yıl Atatürk Kitaplığı (Belediye Kütüphanesi), Muallim Cevdet Kitaplığı K. 441'de kayıtlıdır. Nüshanın müstensihî belli değildir, istinsah tarihi ise eserin son beytinde ifade edilmiş olup M. 1607-8'dir (Demir, 2004, s. 20).

N. Demir'in çalışmasında esas aldığı Muallim Cevdet Nüshası XVII. yüzyıl başlarında istinsah edilse de eser büyük oranda Eski Oğuz Türkçesi dil özelliklerini yansıtır. Bununla birlikte N. Demir'in de isabetle ifade ettiği gibi müstensihlerin yaşadıkları

⁴ Eski Oğuz Türkçesi döneminde yazılan eserlerin büyük çoğunluğu istinsahıdır. Dolayısıyla dönem üzerinde yapılan dil, üslup vd. incelemeler büyük ölçüde istinsah metinler üzerinden gerçekleştirilmektedir.

dönemin dil özelliklerini istinsah faaliyeti sırasında yazdıkları nüshaya yansıtılabildikleri de öteden beri bilinmektedir. Ancak bunlar istinsah faaliyetinin asıl eserin bire bir kopya edilmesi esasına dayanması nedeniyle genellikle sınırlı düzeyde kalmaktadır. Bu nedenle eserlerin diğer nüshalarına da bakılarak, bir bakıma karşılaştırmalar yapılarak çeşitli değerlendirmelerde bulunulabilir. Nitekim N. Demir de çalışmasında eseri değerlendirirken *Dânişmend-nâme*'nin yedi nüshasıyla karşılaştırdığını belirtmiştir.

Özetle *Dânişmend-nâme*'nin bugün elimizdeki tüm nüshaları XIII. yüzyılın ortalarında Mevlânâ İbn-i Alâ tarafından kaleme alınan esere dayanır. Arif Ali, Mevlana İbn-i Alâ'nın eserini istinsah etmiş ve eserin bugüne ulaşmasını sağlamıştır. Bütün bu bilgilerden *Dânişmend-nâme*'nin M. 1244-45 tarihinde yazıldığı, M. 1360-61 yıllarında Tokat Kalesi dizdarı Arif Ali tarafından ikinci kez yazıldığı (Demir, 2024, s. 18) ve sonraki dönemlerde eserin birçok kez istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Mevlânâ İbn-i Alâ ve Arif Ali nüshalarının asılları bugün elimizde olmayıp mevcut nüshalar Arif Ali nüshasının istinsahına dayanır.

2.2. *Battal-nâme*

Battal-nâme, VIII. yüzyılda gerçekleşen Emevi-Bizans savaşlarında gösterdiği kahramanlıklarla öne çıkmış Battal Gazi isimli bir kahramanın İslam'ı korumak ve yüceltmek için verdiği mücadeleleri konu alan destani halk hikâyesidir (Demir & Erdem, 2006a, s. 25). Anadolu'da meydana gelen destan zincirinin ilk halkasını *Battal Gazi Destanı* teşkil eder. Anadolu Türk destanlarının ilklerini oluşturan *Dânişmend-nâme* ve *Saltuk-nâme*'ye kaynaklık etmiştir. Konu olarak doğrudan Türklerle ilgili olmasa da Türk muhayyilesinde şekillendiği için millî bir karakter taşır. Türkler, İslam'ın korunması, yayılması ve yüceltilmesi uğruna girişilen mücadeleleri konu alması nedeniyle bu destanı çok sevmişler ve hem sözlü olarak anlatagelmüşler hem de bu anlatıları muhtelif zamanlarda yazıya geçirmişlerdir (Demir & Erdem, 2006a, s. 25).

Battal-nâme'nin müellifi belli değildir. Ancak yazılış tarihi büyük ölçüde belli olan *Dânişmend-nâme*'de Battal Gazi ve arkadaşları hakkında bilgiler bulunması, *Battal-nâme*'nin *Dânişmend-nâme*'den daha önce yazıldığını kesinleştirir. Bu konuda N. Demir ve M. D. Erdem şu bilgileri verirler: *Dânişmend-nâme*, ilk kez yazıldığı 1245 yılında yazıldığına göre *Battal-nâme*'nin kaleme alınışı 1245'ten çok önceleri olmalıdır. Bu yıllarda Anadolu'da Arapça ve Farsça, yazı dilinde hâkim idi. "XII. yüzyılda Anadolu'nun büyük merkezlerinde İslâm kültürünün güçlendiği, medreseler açıldığı, hükümdarlar adına Arapça ve Farsça eserlerin yazıldığı, bu ürünlerin XIII. yüzyılda altın devrine ulaştığı bilinmektedir"⁵. Böyle olunca *Battal-nâme* ilk kez Farsça ve Arapça ağırlıklı kelimelerle vücut bulduğu tahmin edilebilir. Ancak durum böyle değil gibi görünmektedir. Zira bilinenlerin tam aksine *Battal-nâme* son derece sade, akıcı ve Türkçe söz varlığının kesin hakim olduğu bir üslûpla kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu eser Oğuz Türkçesinin önemli bir dil yadigârıdır. Anadolu'da Türkçe ile kaleme alınan ilk eserlerdendir. Belki de Anadolu'da Türkçe olarak yazılan ilk eserdir. Bunun aksini ortaya

⁵ Burada Z. Korkmaz'ın *Marzubân-nâme* adlı eserine atıf yapılmıştır. Bk.; Korkmaz, 1973, s. 14.

koyacak bir delil şimdilik yoktur (Demir & Erdem, 2006a, s. 52).

Battal-nâme'nin XI-XIII. yüzyıllar arasında oluştuğu, XIII. yüzyılda ise yazıya geçirildiği düşünülmektedir. Ayrıca, eserde Malatya ve çevresiyle ilgili ayrıntılı bilgiler bulunması, eserin Malatya'da yazıldığı düşüncesini güçlendirmektedir (Demir & Erdem, 2006a, s. 26).

Battal-nâme Anadolu'da ve Türklerin yaşadığı diğer bölgelerde halk ve askerler arasında okunmuş ve oldukça itibar görmüş eserdir. Bu nedenle de eser pek çok kez istinsah edilmiştir. Eserin ilk nüshası günümüze ulaşmamış olup yazıldığı dönemlere ait bir yazma nüshası da tespit edilememiştir (Demir & Erdem, 2006a, s. 29). N. Demir ve M. D. Erdem eserin yirmi bir mensur, iki manzum nüshasına işaret etmiş, manzum olanların Darendeli Bekâyî tarafından yazılıp 1183 (M. 1769) yılında Sadrazam Silahtar Mehmed Paşa'ya sunduğu eserin nüshaları olduğunu (2006a, s. 59-61) ifade etmişlerdir *Battal-nâme*'nin 1800'lü yıllarda XIII. yüzyılın ikinci yarısı veya XIV. yüzyılın ilk yarısında yazılmış iyi bir nüsha esas alınarak defalarca tıpkıbasımı yapılmıştır. Bunun yanı sıra eser Anadolu'nun bazı yörelerinde hâlâ sözlü olarak anlatılmaktadır (Demir & Erdem, 2006a, s. 52).

Bu çalışmaya esas olan *Battal-nâme* methi (Demir & Erdem, 2006a), Necati Demir'in şahsi kitaplığında bulunan ve H.1237/M.1821-22 yılında istinsah edilmiş olan nüshaya dayanmaktadır. Eser istinsah metni olmasına rağmen büyük ölçüde Eski Oğuz Türkçesinin dil özelliklerini barındırmaktadır (Demir & Erdem, 2006a, s. 52)⁶.

2.3. *Tevârih-i Âl-i Osmân*

Tevârih-i Âl-i Osmân, müellifi bilinen ilk Osmanlı tarihidir ve XV. yüzyılın sonuna aittir. Yani Osmanlı Türkçesine geçiş dönemi eseridir. Çoğunlukla *Tevârih-i Âl-i Osmân* ya da *Âşıkpaşaoğlu Tarihi* adlarıyla ifade edilmektedir. Eserde Osmanlı şeceresi başta olmak üzere, Osmanlı ailesinin Anadolu'ya gelmeden önceki maceraları, Anadolu'ya gelişleri, kaç grup oldukları, bunlardan hangilerinin Anadolu'ya yerleştikleri, Osmanlı ailesinin Türk tarihinde oynadığı roller, özetle Süleyman Şah'tan II. Bayezid'e kadar olan bütün tarihî olaylar ayrıntılarıyla ele alınmaktadır (Yavuz & Saraç, 2003, s. 35).

Tevârih-i Âl-i Osmân'ın bilinen on iki nüshası bulunmaktadır, ancak son dönemde bilim dünyasınca bilinmeyen Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar 4954 numarada kayıtlı bir nüsha daha tespit edilmiştir. Bütün bu tam nüshalardan başka eserin Oxford, Viyana

⁶ Elde bulunan Eski Oğuz Türkçesi eserlerinin büyük çoğunluğu istinsah nüshasıdır. Dolayısıyla yapılan çalışmalar çoğunlukla bu istinsah edilmiş metinler üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bu konuda Z. Korkmaz'ın tespitleri önemlidir: *Eski Anadolu Türkçesi ağzlarının bütünlüğü bir değerlendirilmesinin yapılabilmesi için önce bu alanın işlenmiş ve yayımlanmış bütün eserleri ile daha işlenmemiş olan eserlerinin dillerindeki ortak özelliklerin tespiti yoluyla önce Eski Anadolu Türkçesini bir yazı dili durumuna getiren standart yapı özelliklerinin ortaya konması, bundan sonra da bölgeden bölgeye, eserden esere değişen özelliklerin tespiti ile bunların hangilerinin doğrudan doğruya Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait olduğunun, hangilerinin sonradan eserlerin kopyaları sırasında girmiş özellikler olduğunun tespiti gerekmektedir* (Korkmaz, 2017, s. 35).

ve Paris olmak üzere üç eksik nüshası daha mevcuttur (Yavuz & Saraç, 2003, s. 42-47).

Tevarîh-i Âl-i Osmân tarih bilimine olduğu kadar dil çalışmalarına da imkân verecek malzemeye sahiptir. Eser özellikle Eski Oğuz Türkçesi nesir dili hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Salt bu eserle bile XIII. yüzyıldan itibaren sözlü dil geleneği çerçevesinde gelişen yeni yazı dilinin ve cümle yapısının iki yüz yıl gibi kısa sayılabilecek bir zaman diliminde ne kadar olgunlaştığı kolayca anlaşılabilir (Yavuz & Saraç, 2003, s. 38-39).

3. İncelenen Eserlerdeki Bazı Bağlama Edatlarının İşlevleri⁷

3.1. evet “fakat/ancak”

Bunda bir kısīs ruhbān var-ımuş. Anuñ bir kıızı var-ımuş. Benüm atam ol kııza ‘âşık olmış, ol kıızı ol ruhbandan dilemiş. İytmiş kim: “Gel kâfir ol, kıızı saña vireyim.” demiş. ‘İşk hâlidür, atam dañı diliyle eydür kim: ‘Olsun, evet.’ Gönli-y-ile degül (Demir, 2004, s. 187). “Burada bir keşiş varmış. Onun bir kıızı varmış. Benim babam o kııza âşık olmuş ve onu keşişten istemiş. [Keşiş şöyle] demiş: Gel kâfir ol, kıızı sana vereyim. Aşk hâlidir, babam da diliyle ‘Olur.’ demiş fakat gönülünden değil.”

Gördiler ki gön kurumuş, ‘Abdüs-selām’ı kıışmış. Evet, nefesi hazīn gelür. Ölmemiş (Demir & Erdem, 2006a, s. 108). “Derinin kuruduğunu gördüler. [Deri] Abdüselam’ı sıkıştırmış, fakat [Abdüselam] hazin bir şekilde nefes alıp vermekte, ölmemiş.”

“Bu işi kimse itmedi. İllā ki Battal.” didi. Ol dem Seyyid anda hâzır idi, eyitdi: “Hudāvendā Battal’ı kal’a-i Sinbāt’da öldürdüler. Evet kimseye dimezler.” didi (Demir & Erdem, 2006a, s. 116). “Bu işi Battal’dan başkası yapmış olamaz. O an Seyyid oradaydı. ‘Hünkârım! Battal’ı Sinbat Kalesi’nde öldürdüler, ancak kimseye söylemiyorlar.” dedi.”

“Ol dañı Haq yolına ve gâzīler ‘aşkına fidā olsun ve ben dañı Müslimān olam. Evet, şol şart-ıla ki ol kıızı baña alviresin.” didi (Demir & Erdem 2006a, s. 125-126). “O da Allah yoluna, gaziler aşkına feda olsun; ben de Müslüman olayım, fakat o kıızı bana alıvermen şartıyla’ dedi.”

Ol dem İlyās peygamber ol mihrābdaki seccādeyi Seyyid’e virdi ve eyitdi: “Ciger-güşem, bu seccāde seniñ kıtında bizim yâdigârimız olsun.” didi. Andan çün namāzñ kıldılar, İlyās peygamber imāmlık eyledi. /.../. Andan Seyyid hazretine: “Yum gözin!” didi, Seyyid dañı gözlerin yumdı: “Aç!” didi, gine Seyyid gözlerin açdı. Kendini ol dem deñiziñ öte kenârında buldı, ne İlyās peygamber var ve ne şavma’a var. Evet, Hazret-i İlyās virdigi seccāde bilesince ‘acaba kıaldı, ol dem bir āvâz geldi (Demir & Erdem, 2006a, s. 133). “O an İlyas Peygamber mihraptaki seccadeyi Seyyid’e verdi ve ‘Ciğerimin köşesi! Bu seccade sana bizden hediye olsun.’ dedi. Sonra namaz vakti geldiğinde namaz kıldılar. İlyas Peygamber imamlık etti. /.../. Sonra Seyyid hazretlerine ‘Gözünü yum.’ dedi, Seyyid de gözlerini yumdu. ‘Aç.’ dedi, Seyyid tekrar gözlerini açtı. [Seyyid] kendini o an denizin öte yakasında buldu. [Yanında] ne İlyas Peygamber var ne ibadethane var, fakat Hazreti

⁷ İncelenen ve çalışmaya dâhil edilen örneklerde eserlerin özgün transkripsiyon ve yazım özelliklerine sadık kalmıştır.

İlyas'ın verdiği seccade yanında. Şaşırdı. O an bir ses geldi.”.

Ol dem Seyyid buyurdi, tîz minber getürdiler. Andan minbere çıktdı, oturdu, bunlara birkaç İncil âyetlerinden okudu ve tefsîr eyledi. Tamâmet keşîşler kendilerinden gitdiler, şol kadar bunlar ağlaşdılar kim şankim kıyâmet kopdı. Evet bu tarafdan oğlan dahı atası kıtında becid becid söylerdi kim “Yâ ata, zinhâr inanma! Bu kişi Battal’dır, eger inanmazsanız baña tîz bir adam virin, varsunlar dîrde Hayz râhibi görsünler (Demir & Erdem, 2006a, s. 148). “O an Seyyid’in emriyle hemen minber getirdiler. [Seyyid] minbere çıktı, oturdu. Onlara İncil’den birkaç ayet okudu ve [bu ayetlerin] açıklamasını yaptı. Bütün kâfirler kendilerinden geçtiler. O kadar ağlaştılar ki sanki kıyamet koptu. Ancak bu tarafta oğlan da babasının yanında tekrar tekrar “Ey baba! Sakın inanma. Bu kişi Battal’dır. Eğer inanmazsanız bana hemen bir adam verin, [o] gitsin, Hayz rahibi görsün.”.

Yukarıdaki örneklerde “evet” edatının “fakat/ancak” anlamlarında bağlama göreviyle kullanıldığı görülmektedir. Edat, Eski Oğuz Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinde bağlama edatı olarak kullanılmış olup (Hacıeminoğlu, 1992, s. 146) Osmanlı Türkçesinden sonraki evre olan Türkiye Türkçesinde ise sadece cümle başı ve cevap edatı olarak (Hacıeminoğlu, 1992, s. 291) kullanımını sürdürmekte, aynı zamanda kuvvetlendirme görevi de görmektedir (Hacıeminoğlu, 1992, s. 240).

XIII. yüzyılda yazıldıkları konusunda araştırmacılar arasında önemli bir ittifak bulunan *Dânişmend-nâme* ve *Battal-nâme*’de edatın kullanım sıklığı farklılık göstermektedir. Edat *Dânişmend-nâme*’de 1, *Battal-nâme*’de 38 kez kullanılmış olup *Tevârih-i Âl-i Osmân*’da ise kullanılmamıştır. Bu durum, asıl nüshalarının XIV. yüzyıl ve öncesinde yazıldığı düşünülen ve Osmanlı Türkçesi döneminde istinsah edildiği bilinen *Dânişmend-nâme* ve *Battal-nâme* adlı eserlerde önemli bir kullanım sıklığına sahip olan edatın XV. yüzyıla gelindiğinde, başka bir deyişle Osmanlı Türkçesine geçiş döneminde bu işlevde kullanımının daraldığını düşündürür⁸.

3.2. şâyed / şâyet “belki/ihtimaldir ki”⁹

Artuhı iytdi: “Hemân hamle kılalım.” Melik iytdi: “Olmaz, şâyed kız elimize girmeye.” Artuhı iytdi: “Fermân sizüündür.” (Demir, 2004, s. 74). “Artuhı ‘Hemen saldıralım.’ dedi. Melik ‘Olmaz, belki kız elimize geçmez.’ diye cevap verdi.”.

⁸ Asıl nüshalarının XIII. yüzyılda yazıldığı fakat istinsah nüshalarının Osmanlı Türkçesi döneminde yapıldığı eserlerle ilgili olarak özellikle istinsah eserlerdeki müstensih kaynaklı değişimlerin ortaya çıkarılması ve hangi yapı ve unsurların Eski Oğuz Türkçesi dönemine, hangilerinin müstensihin yaşadığı döneme ait olduklarının belirlenmesi Türklük biliminin önündeki önemli çalışma alanlarından birisidir (Korkmaz, 2017, s. 35). Ancak bu çalışmalar şu ana kadar bütünlüklü olarak yapılarak ortaya konulamamıştır. Öte yandan edatların kullanım ve sıklıklarıyla ilgili kanaatin güçlendirilmesi için daha fazla sayıda eserin incelenmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

⁹ *Dânişmend-nâme*’de 11 örnek tespit edilmiş olup bunların hepsi “belki/ihtimaldir ki” işlevinde kullanılmıştır. *Battal-nâme*’de 25 örnek tespit edilmiş olup bunların hepsi “belki/ihtimaldir ki” işlevinde kullanılmıştır. *Tevârih-i Âl-i Osmân*’da 1 örnek tespit edilmiş olup örnek “belki/ihtimaldir ki” işlevinde kullanılmıştır. Çalışmaya alınan örnekler, örneklerin niteliğine göre incelenen eser başına en fazla 3 örnekle sınırlandırılmıştır.

Naştor, Şattat katına geldi, eytdi: “Medaris şâyed Efrumiyye’yi tutmuş ola.” didi. İmdi berâber yürüyelim.” didi (Demir, 2004, s. 91). “Nastor, Şattat’ın yanına geldi ve ‘Medaris belki Efrumiyye’yi yakalamıştır, şimdi beraber yürüyelim.’ dedi.”.

Serhayil eytdi: “Hey Papas Efendi! Lutf idüñ, bu giçe bunda yatuñ. Câzular dört yaña tağılmışdur. Şâyey yolda râst gelesiz, size zahmet virürler. Elbette bu giçe bunda kalmañuz hayırlıdur.” diyüp Melik’i biñ tazarru’-ıla alı koydılar (Demir, 2004, s. 108). “Serhayil ‘Hey papaz efendi! Lütfedin, bu gece burada yatın. Büyücüler dört tarafa dağılmışlardır. Belki yolda rast gelirsiniz de size güçlük çıkarırlar. Bu gece burada kalmanız daha uygundur.’ diyerek Melik’i bin bir ricayla kalmaya ikna ettiler.”.

“Bu dahı pâdişahumuz oğludur ve illâ karındaşı geldi hisârı berkitdi. İmdi kerem idüñ atasınuñ memleketini bu yâd leşkere yıkdurmañ, revâ degüldür.” didiler.” Ve hem şehre dahı getürmeñ” didi. “Şâyey ola kim şehri harab ideler veyâhüd şehri nâgâh uralar zîrâ bilürsüz kim Karaman bunlaruñ-ıla evvelden müdde’idür.” didiler (Yavuz & Saraç, 2003, s. 438-439). “‘Bu da padişahımızın oğludur, fakat kardeşi geldi kaleyi kuşattı. Şimdi lütfedin. Babasının memleketini bu yabancı askerlere harap ettirmen doğru değildir.’ dediler. ‘Ayrıca şehre de getirmeyin.’ dedi. ‘Belki şehri harap ederler veya ansızın [şehre] saldırırlar. Zira Karaman’ın bunlarla önceden [beri] çekişme içinde olduğunu bilirsiniz.’ dediler.”.

İvâbil eytdi: “Gitme! Şâyed ele girersin.” didi (Demir & Erdem, 2006a, s. 91). “Tevâbil ‘Gitme! Belki yakalanırsın.’ dedi.”.

Siz öldüresiz, yâhüd zindâna koyasız. Elbette Battal tek turmaz, bu yaña gelür. Şâyed ki Mesih’in devletinde bir elimize gire, haqqından gelesiz.” didi (Demir & Erdem, 2006a, s. 143). “‘Siz öldürün veya zindana atın. Elbette Battal tekin durmaz, bu tarafa gelir. Belki de Mesih’in devletinde yakalarız, [siz de onun] hakkında gelirsiniz.’ dedi.”.

Hayız râhib size gönderdi kim naşihatler ide, digil ve ben dahı anda varayım. Şâyed ki Haq te’âlâ atana dahı Müslimânlık rûzî kıla.” didi (Demir & Erdem, 2006a, s. 147). “Hayız rahip, size [onu] nasihatler etmesi için gönderdi. Söyle. Ben de oraya gideyim. Belki Allah Teâlâ babana da Müslümanlığı nasip eder.’ dedi.”.

Örneklerde “şâyed/şayet” edatının “belki/ihtimaldir ki” işlevinde kullanıldığı görülmektedir. Edatın Batı Türkçesinde bu işlevde kullanıldığı (Hacıeminoğlu 1992: 191) ifade edilmiştir. Ancak Türkiye Türkçesinde edat “eğer” işlevinde kullanılmaktadır. Edat “cümle bağlayıcısı niteliğindeki bağlaçlar” içerisinde ele alınıp “başında buldukları cümleleri kendilerinden önceki cümlelere bağlayan bağlaçlar” (Korkmaz, 2009, s. 1122-1123) kategorisinde tasnif edilmektedir.

İncelenen eserlerde edatın bütün kullanımları “belki/ihtimaldir ki” işlevinde olup “eğer” işlevinde kullanılan bir örneğe rastlanmamıştır. *Dânişmend-nâme*’de 11, *Battal-nâme*’de 25, *Tevârih-i Âl-i Osmân*’da 1 örnek tespit edilmiştir. Bu durum edatın Eski Oğuz Türkçesinin ilk dönemlerinde bu işlevde önemli bir kullanım sıklığına sahip olduğunu, XV. yüzyıla gelindiğinde ise bu işlevdeki kullanımın daralma eğilimine girdiğini

düşündürür.

3.3. hem “ayrıca, hem...hem, ve”¹⁰

3.3.1. “ayrıca”

Malaṭiyye halkı dirler ki: “Ol iki kişiye ḫalīfe ḫazretleri destūr vire ki ol iki yiğit ol illeri açalar, hem ellerinden daḫı gelür.” didiler (Demir, 2004, s. 63). “Malatya halkı ‘Halife hazretleri o iki kişiye izin versin de o illeri fethetsinler, ayrıca [bu] ellerinden de gelir.’ dediler.”.

Eytdi: “Şabāḫ vaktinde iki yüz kişidür kim şalīb ile gelürler. Hem ol şalīb ağırdur. Ancak bir deve getirür.” didi (Demir, 2004, s. 252). “Sabah vaktinde iki yüz kişidir ve haç ile geliyorlar. Ayrıca o haç ağırdır. Ancak bir deve taşıyabilir.’ dedi.”.

Andan Melik gördi kim Artuḫı’nuñ zahmı çok-ıdı ve Efrumiyye’nuñ daḫı zahmı çok-ıdı. Hem ḫāmile idi (Demir, 2004, s. 266). “Sonra Melik, Artuḫı’nın yarasının çok olduğunu gördü. Efrumiyye’nin de yarası çoktu ayrıca hamileydi.”.

Ca’fer’in erliğine ‘acaba kıldı, eytdi: “Yā Ca’fer! Şimdi aḫşām irişdi. Hele var bu gice diñleñ! Hem ben daḫı gāfil bulundım (Demir & Erdem, 2006a, s. 91). “Cafer’in yiğitliğine şaşırıldı ve ‘Ey Cafer! Şimdi akşam oldu. Sen git bu gece dinlen. Ayrıca ben de gafil bulundum.’ dedi.”.

“Yärenler maşlaḫat oldur ki bundan geçüp feth-i Cebele konalım ve çeçevre hendekler kazalım, andan düşmāna cevāb virelim. Hem ol menzil mübārek yerdir, neçe kerre vardık, Ḥaḫ te’ālā bize anda fırsat virdi.” didi (Demir & Erdem, 2006a, s. 136). “Dostlar! Doğrusu buradan geçüp Fethi Cebel’e yerleşelim. [Oranın] çevresine hendekler kazalım, sonra düşmana cevap verelim. Ayrıca o yer mübarek bir yerdir. Birçok kez gittik, Allah Teâlâ bize orada fırsat verdi.’ dedi.”.

Hünkâr gelininüñ cihâzını gördi eydür: “Benüm töremde bu degüldür, hem azdur.” didi. Hünkâr kendüsi kıza bir cihâz itdi kim pâdişāhlara lâyıık (Yavuz & Saraç, 2003, s. 481). “Hünkâr gelinin çeyizini gördü ve ‘Benim adetlerime göre bu olmaz, ayrıca [da] azdır.’ dedi. Hünkâr geline kendisi bir çeyiz hazırladı ki padişahlara layık.”.

“hem” edatı Eski Oğuz Türkçesinde yoğun bir kullanıma sahiptir. Edat Eski Oğuz Türkçesi Dönemi metinlerinde “ve, de” bağlama edatlarının yerine, “üstelik, ayrıca, hem de, hatta” işlevleriyle üsteleme anlamlı cümleler oluşturmada, “bile” işlevinde beklenmezlik anlamı oluşturmada, “ise” işlevinde karşılaştırma yapmada, “yine, tekrar”, “zaten, esasen, esas olarak, esasta, asılda”, “yine, aynıyla, aynı şekilde, keza” anlamlarıyla da zarf olarak kullanılabilir (Tiken, 2004, s. 73-75).

Yukarıda *Dânişmend-nâme*’den 3, *Battal-nâme*’den 2, *Tevârih-i Âl-i Osmân*’dan ise 2

¹⁰ *Dânişmend-nâme*’de 4 örnek tespit edilmiştir. Bunların 3’ü “ayrıca / bunun yanı sıra”, 1’i “hem...hem” işlevindedir. *Battal-nâme*’de 6 örnek tespit edilmiş olup bunların 2’si “ayrıca/bunun yanı sıra”, 4’ü “ve” bağlama edatı işlevindedir. *Tevârih-i Âl-i Osmân*’da 5 örnek tespit edilmiş olup bunların 1’i “ayrıca/bunun yanı sıra”, 2’si “ve”, 2’si “hem...hem” bağlama edatı işlevinde kullanılmıştır.

örnek görülmektedir. Örneklerin tamamı “ancak/bunun yanı sıra” işlevinde kullanılmıştır. Bu cümlelerde edatın, “önce ifade edilen bir cümleye ek bir bilgi sunmak”, “ilk kullanılan cümlenin anlamını farklı bir bilgiyle kuvvetlendirmek”, “ilk cümlede yapılacak/yapılması gereken işi/eylemi gerekçelendirmek” anlamı görülmektedir.

3.3.2. “hem...hem”

Melik eytdi: “İmdi baña bir yir gerekdür ki anda yatam. Hem ‘ibâdet iyleyem.’ didi (Demir, 2004, s. 108). “‘Şimdi bana hem yatacağım hem de ibadet edeceğim bir yer gerek.’ dedi.”

Eger benüm nasihatüm kabûl iderse hem kendü ve hem vilâyet hakkında gâyet eyüdüür (Yavuz & Saraç, 2003, s. 517). “Eğer benim nasihatimi dinlerse hem kendi hem de memleket için gayet iyi olur.”

Bir gice sürdi Eynegöl’e vardı. Yanında “Kulaça” dirlerdi bir hisârcuk var-ıdı; anı yağmaladı, oda urdı. Hem ol gice kâfirlerini kırdı (Yavuz & Saraç, 2003, s. 327). “Bir gece [atını] sürüp İnegöl’e vardı. Yakınında Kulaça adlı bir küçük kale vardı, hem onu yağmalayıp ateşe verdi hem de o gece [kalenin içindeki] kâfirleri öldürdü.”

Örneklerdeki “hem” edatı “hem...hem” bağlama edatı görevinde kullanılmıştır. Birinci cümlede “hem” edatından önce ve sonra olmak üzere iki cümle bulunmaktadır. “... hem orada yatayım hem (orada) ibadet edeyim” şeklindeki iki farklı eylem, “hem” edatıyla birleştirilmiştir. “hem” edatından önceki cümlede edat eksiltilmiş olmasına rağmen anlamca bulunmaktadır. İkinci cümlede iki farklı isim, “hem kendi hem vilayet” denilerek “iyidir” yüklemine bağlanmıştır. Üçüncü cümlede ise hisarın hem yağmalanarak ateşe verilmesi hem de kâfirlerinin öldürülmesi anlatılmaktadır. Cümlede “hem” edatı tek kullanılsa da anlamca ve olayın mahiyeti, oluş zamanı ve tarzı düşünüldüğünde “yağmalama”, “ateşe verme” ve “kâfirleri öldürme” eylemlerinin eş zamanlı yapıldığı/yapılacağı ortada olduğu için edat cümlede “hem...hem” bağlama edatı işlevinde kullanılmıştır.

3.3.3. “ve”

Bağtal Gâzî eyitdi: “Alemleri taşra çıkarın! Münâdîler nidâ eylesün! ‘Asker cem’ olsun!” didi. Hem öyle eylediler, yigirmi biñ ‘asker cem’ oldı (Demir & Erdem, 2006a, s. 96). “Battal Gazi, ‘Alemleri dışarı çıkarın, tellallar duyursun, Askerler toplansın!’ dedi ve öyle [de] yaptılar. Yirmi bin asker toplandı.”

“Ben şimdi Bağtal ile çok çalışdım. Siz varıñ şehri ortaya alın, koman kim Muhammedîler taşra çıkalar. Ben dañı biraz yatam, diñlenem.” didi, hem öyle eylediler, hişârı ortaya alıp beklediler (Demir & Erdem, 2006a, s. 131). “Ben şimdi Battal’la çok çarpıştım. Siz gidin şehri kuşatın. Müslümanların dışarı çıkmasına fırsat vermeyin. Ben de biraz yatıp dinleneyim.’ dedi ve öyle [de] yaptılar. Kaleyi kuşatıp beklediler.”

“Yärenler maşlahat oldur ki bundan geçüp feth-i Cebele konalım ve çepeçevre hendekler kazalım, andan düşmâna cevâb virelim. Hem ol menzil mübârek yerdır, neçe kerre vardık, Hağ te’âlâ bize anda fırsat viridi.” didi hem de öyle eylediler (Demir & Erdem, 2006a, s. 136). “Dostlar! Doğrusu buradan geçip Fethi Cebel’e yerleşelim. [Oranın] çevresine

hendekler kazalım, sonra düşmana cevap verelim. Ayrıca o yer mübarek bir yerdir. Birçok kez gittik, Allah Teâlâ bize orada fırsat verdi.’ dedi ve öyle [de] yaptılar.”.

El-hâsıl-ı kelâm ‘Osmân Gâzi düğün eyleyüp ol kızı kendü oğlu Orhan Gâzi’ye virmek istedi, hem eyle itdi (Yavuz & Saraç, 2003, s. 337). “Sözün özü Osman Gazi düğün yapıp o kızı oğlu Orhan Gazi’ye vermek istedi ve öyle [de] yaptı.”.

Germiyânoglu eyitdi: “Azığ-ıçun ne minnet, hizmete ben dahı yüz süriyü bile varayım.” didi. Hem eyle itdi ve mübâлага azıklar göndürdi (Yavuz & Saraç, 2003, s. 421). “Germiyanoğlu ‘Nimet için ne minnet, ben de hizmete yüz sürerek gideyim.’ dedi ve öyle [de] yaptı, fazla nimetler gönderdi.”.

Örneklerde “hem” edatının “ve” bağlama edatı işlevinde kullanıldığı görülmektedir. Örneklerin ilk cümlelerinde ifade edilen iş/eylemin, ifade edildiği/arzulandığı/niyet edildiği şekilde gerçekleştiği anlamı, ikinci cümlenin başına “hem” edatı getirilerek ortaya konulmuştur.

3.4. ve hem “hem...hem, ve, ayrıca/bunun yanı sıra, bunun üzerine, sonrasında/bundan sonra, böylece/böylelikle”¹¹

3.4.1. “hem...hem”

“Ey halîfe-i zamân! Malaṭıyye şehrinde iki yiğit peydâ oldı. Ğâyet pehlivân ve dîn-dâr kişilerdür ve hem sizün aşıñuzdandır (Demir, 2004, s. 63). “Ey devrin halifesi! Malatya şehrinde iki yiğit ortaya çıktı. Hem çok yiğit ve dindar kişilerdir hem de sizin soyunuzdandır.”.

Anuñ bir kızı vardur. Adına Efrumiyye dirler. Bu zamânda aña mişl ve mânend bulunmaz. Adına Efrumiyye dirler. Kayserüñ bir cihân pehlivânı vardur kim māl ile ve hem erlik ile nâziri yokdur (Demir, 2004, s. 73-74). “Onun devrinde eşi benzeri olmayan Efrumiyye adında bir kızı vardır. Kayser’in [maiyetinde] hem mal hem de yiğitlikte benzeri olmayan büyük bir cengâver vardır.

Eyitdi kim: “Yâ Hüseyñ Gâzi! Bu oğlan ğâyet pehlivân çopa ve hem dindâr ola (Demir, & Erdem, 2006a, s. 73). “‘Ey Hüseyin Gazi! Bu oğlan hem büyük bir yiğit hem de dindar olacak.’ dedi.”.

Ne kadar ulular var ise cümlesin mülzem kıldı. Andan soñra dilek eyledi kim “Bu gün Ca’fer bize biraz silâşorlık ide. Bir teferrüc kılalım ve hem görelim nicedir?” diyüp tîz bir at getürdiler (Demir & Erdem, 2006a, s. 74). “Ne kadar itibarlı/önemli kimse varsa hepsini susturdu. Sonra ‘Cafer bize savaş hünelerini gösterebilirsin, biz de hem rahatlayalım hem de görelim bakalım neler yapacak?’ dedi. Hemen bir at getirdiler.”.

¹¹ *Dânişmend-nâme*’de 6 örnek tespit edilmiş olup bunların 2’si “hem...hem”, 1’i “ve”, 3’ü “ayrıca/bunun yanı sıra” işlevindedir. *Battal-nâme*’de 30 örnek tespit edilmiş olup bunların 12’si “hem...hem”, 12’si “ayrıca/bunun yanı sıra”, 6’sı “ve” işlevindedir. *Tevârih-i Âl-i Osmân*’da 213 örnek tespit edilmiştir. Bunların 163’ü “ayrıca/bunun yanı sıra”, 31’i “ve”, 9’u “bunun üzerine”, 8’i “hem...hem”, 1’i “bundan sonra/sonrasında”, 1’i “böylelikle” işlevinde kullanılmıştır.

Anası eyitdi: “Oğlum, ciger-güşem! Fâriğ ol. ‘Abdü’s-selâm şimdi mu‘teber, māl şāhibi ve hem kavm u kabile şāhibi kişidir (Demir & Erdem, 2006a, s. 75). “Anası ‘Oğlum, ciğerimin köşesi! Rahat ol. Abdüsselam hâlihazırda hem itibarlı hem de soy sop sahibi kişidir.’ dedi.”

Ol sebebden ‘Arab’a gâlib oldılar. ‘Arab kim maglûb oldı, vilâyet-i kâfir temerrüd itdiler ve hem bu göçer evlü halkdan ‘Acem ihtirâz itdiler (Yavuz & Saraç, 2003, 321-322). “O nedenle Arapları yendiler. Araplar yenilince hem kâfir memleketleri isyan etti hem de İranlılar bu göçebe halktan uzaklaştı.”

“Ya ne turursın kim seni ve neslünü esir iderler ve hem bu vilâyeti bizüm elümüzden alurlar, harâb iderler” (Yavuz & Saraç, 2003, s. 327). “Ya ne bekliyorsun? Hem seni ve neslini esir ediyorlar hem de bu memleketi elimizden alıyorlar, harap ediyorlar.”

Ve dahı bir azîz var-ıdı. Ana Şeyh Mahmûd dirlerdi. Anı ve hem Edebalı’nuñ karındaşı oğlı Ahı Hasan’ı bile diledi (Yavuz & Saraç, 2003, s. 351). “Ve Şeyh Mahmut adında bir aziz vardı. Hem onu hem Edebalı’nın kardeşinin oğlunu birlikte çağırtdı.”

“ve hem” edatı “hem” edatının pekiştirilmiş şeklidir. Edat yukarıdaki örneklerde “hem...hem” bağlama edatı görevinde kullanılmıştır. “hem...hem” bağlama edatı Eski Oğuz Türkçesinde istisnasız bırakma ifadesiyle “cümleler arasında yan yana bağlantı” veya istisnasız bırakma ifadesiyle “bağlaç grubu” oluşturmaktadır (Tiken, 2004, s. 76). Edat Türkiye Türkçesinde eş görevli unsurları eşitlik ve birlikte olma ya da birbirine karşıt olma işleviyle bağlar (Korkmaz, 2009, s. 110).

Örneklere bakıldığında “ve hem” edatı, 2., 5., 8. örneklerde eş görevli unsurları/isimleri, diğer örneklerde ise cümleleri birbirine bağlamıştır. Cümlelerin hepsinde, anlam bakımından iki farklı durum, gramer bakımından eş görevli iki yapı “eşitlik ve birlikte olma” işleviyle bir araya getirilmiştir.

3.4.2. “ve”

Aşlan gibi sıçradı, atına bindi, kılıç eline aldı, dahı iytdi kim: “Benem Efrumiyye, Şāh Şattat kızı, Muḥammed dīninüñ kırnağı, Melik’üñ ayağı toprağı.” didi ve hem bu şi’ri okudu (Demir, 2004, s. 76). “Aslan gibi sıçradı, atına bindi, kılıcını eline aldı ve ‘Benim Efrumiyye, Şah Şattat kızı, İslam’ın hizmetkârı, Melik’in ayağının toprağı!’ dedi ve şu şiiri okudu.”

Bir iki yerden kapular koyalım, çıkalım. Ceng idelim.” didi. ‘Azīm maşlahatdır deyüp ve hem öyle kıldılar (Demir & Erdem, 2006a, s. 88). “‘Bir iki yerden kapı açalım, çıkalım savaşalım.’ dedi ve öyle [de] yaptılar.”

Düküli Rüm derbendlerin muḥāfaza ideler ve her kimi bulurlarsa öldüreler, yāḥūd kayşere göndereler ve hem öyle kıldılar kim düküli¹² derbendleri kat-ber-kat yasağ eylediler ve kuş dahı geçmeye (Demir & Erdem, 2006a, s. 143). “‘Bütün Rum geçitlerini muhafaza etsinler, kimi bulurlarsa öldürsünler veya Kayser’e göndersinler.’ [dedi] ve öyle [de] yaptılar.

¹² “dükeli” olmalıdır.

Bütün geçitleri bütünüyle kapattılar.”.

Şabâh göçüp anda gideyor, ben dağı seni göndereyim. Evet, şol şart-ıla kim beni sen dağı unutmayasın ve hem dağı benim hamlim yakındır. Belki beni sen unudursun, korğaram!” didi ve hem ağlamağa başladı (Demir & Erdem, 2006a, s. 162). “‘Sabah kalkıp oraya gidiyor, ben de seni [onunla] göndereyim, fakat beni unutmaman şartıyla. Ayrıca benim doğum yapmam yakındır. Belki beni unutursun, korkuyorum.’ dedi ve ağlamaya başladı.”.

İmdi gel, sen dağı benim dīnime gir seni ser-‘asker ideyim ve hem vilāyetim saña işmarlayayım.” didi (Demir & Erdem, 2006a, s. 183). “‘Şimdi gel, sen de benim dinime gir, seni komutan yapayım ve memleketi sana emanet edeyim.’ dedi.”.

“Ey Melik! Sen yerinde tur, ben kuluñ varayım, begleri bulayım ve hem Malātya’nıñ altını üstüne döndereyim.” didi (Demir & Erdem, 2006a, s. 170). “‘Ey Melik! Sen yerinde dur, ben hizmetkârın gidip beyleri bulayım ve Malatya’nın altını üstüne getireyim.’ dedi.”.

Ertoñrul eydür: “Bize dağı vâcib oldı kim erüñ kadrı bilinür vilāyete varavuz ve hem biz dağı gazâ idevüz.” didi (Yavuz & Saraç, 2003, s. 322-323). “‘Ertuğrul ‘Bize de yiğidin kıymetinin bilindiği memlekete gidip gaza etmek vacip oldu.’ dedi.”.

“Ve hem ol vilāyet ma’mûrdur. Samsa Çavuş dağı ol vilāyete yakın olur ve ana dağı i’lâm idelüm.” didi kim “Bir fırsat olduğu yerde bize bildüre.” ve hem anun bigi itdiler (Yavuz & Saraç, 2003, s. 333). “‘Ayrıca o memleket mamurdur. Samsa Çavuş da o memlekete yakındır. Ona da bildirelim ki fırsatını bulduğunda bize haber versin.’ dedi ve öyle [de] yaptılar.”.

Yukarıdaki örneklerde “ve” bağlama edatı işlevinde kullanılan “ve hem” edatının 2. örnek dışında diğer örneklerde cümleleri birbirine bağladığı görülmektedir. Bu cümlelerde birinci cümledeki fiil ile ikinci cümledeki fiil “ve hem” edatıyla yan yana sıralanarak birbirine bağlanmıştır. Edatın bu işlevi yapılmış çalışmalarda da belirtilmiştir.

“ve” bağlama edatı Eski Oğuz Türkçesinde “ve, de” anlamlarında, sıralama ifadesiyle cümleler arasında yan yana bağlantı kurmakta, “fakat” yerinde, zıtlık ifadesiyle cümleler arasında yan yana bağlantı kurmakta, “çünkü” yerinde, sebep cümlesini ana cümleye bağlamakta, “bundan dolayı” yerinde, sonuç cümlesini sebep cümlesine bağlamakta, “ki” yerinde, mutlak ilgiyle yardımcı cümleyi ana cümleye nesne olarak bağlamakta, “ve, ile” anlamlarında, sıralama ifadesiyle bağlaç grubu oluşturmada, “veya” yerinde, seçmeli olma ifadesiyle bağlaç grubu oluşturmaktadır (Tiken, 2004, s. 103-104). Edat, Türkiye Türkçesinde bir sıralama bağlacı olup aynı tür ve görevdeki kelime ve tamlamaları birbirine bağlama görevi görür, bunun yanı sıra aynı kiple çekimlenmiş cümleleri birbirine ekleyen cümle bağlayıcısı görevinde de kullanılır (Korkmaz, 2009, s. 1106-1107).

“ve” bağlama edatı işlevinde kullanılan “ve hem” edatının Eski Oğuz Türkçesinde farklı kip ve zaman yapısına sahip cümleleri de birbirine bağladığı görülür. Yukarıdaki 3. ve 8. örnekler bunun açık örnekleridir. Bu örneklerdeki cümlelerde edat, “istek kipi/görülen

geçmiş zaman” şeklinde farklı kip ve zamanla çekimlenmiş cümleleri birbirine bağlamıştır. Diğer örneklerde ise “istek kipi/istek kipi” ve “görülen geçmiş zaman/görülen geçmiş zaman” şeklinde aynı kip ve zaman ekleriyle çekimlenmiş cümlelerin birbirine bağlandığı görülür.

3.4.3. “ayrıca/bunun yanı sıra”

Birez tenbîh itdiler ki: ‘Tîz gelesiz, zîrâ kapu açukdur. İslâm çerisi dünyâyı tutmuşdur ve hem bunda maḥbûsları vardır. Olmaya kim kal’aya gireler’ didi (Demir, 2004, s. 190). “Biraz tembihlediler. ‘Hemen gelin, zira kapı açıktır. İslam ordusu dünyayı ele geçirmiştir. Ayrıca burada hapsedilmiş mensupları [da] vardır. Kaleye girmemeleri gerekir.’ dedi.”.

Kaçan kim ol sizûn leşkeriñüzde ola, kâfirlerûn devletin şır ve hem evlâdum ve tamâmet şahâbe kerem ü himmeti kamusu senûñledür.” didi (Demir, 2004, s. 168). “O sizin ordunuzda bulunduğunda kâfirlerin memleketini yıkar. Ayrıca evladımın ve bütün sahabelerin lütfu, yardımı seninledir.’ dedi.”.

Artuhî ilerü vardı, Efrumiyye’ye selâm virdi. Efrumiyye selâm alup eytdi: “Şâd geldüñüz iy yârenler ve hem üç gündür ki size muntazıram.” didi (Demir, 2004, s. 190). Artuhî öne çıktı ve Efrumiyye’ye selam verdi. Efrumiyye selamı alıp ‘Hoş geldiniz ey dostlar! Ayrıca üç gündür sizi bekliyorum.’ dedi.”.

Armağan deyü Beyza’yı Seyyid hazretine virdiler ve hem ululara ḥalli ḥâlince armağan virdi (Demir & Erdem, 2006a, s. 117). “Armağan olarak Beyza’yı Seyyid hazretlerine verdiler. Bunun yanı sıra [onların] önde gelen kişilerine de karınca karınca armağanlar dağıttılar.”.

“Yâ Melik! Siz bunu öldürmeñ, kayşere gönderiñ, nice gerekse öyle itsün ve kayşeriñ katı düşmânidir. Oğulların helâk itmişdir ve hem yârenleri dahı çokdur, heb ağıyârlardır. Belki saña anlar dahı bir ziyân getüreler.” didi. (Demir & Erdem, 2006a, s. 121). “Ey Melik! Siz bunu öldürmeyin, Kayser’e gönderin. [O] ne yapılması gerekiyorsa öyle yapsın. [Bu kişi] Kayser’in azılı düşmanıdır. Oğullarını öldürmüştür. Ayrıca dostları da çoktur, [bunların] hepsi düşmandır. Belki sana onlar da zarar verebilir.’ dedi.”.

Siziñ suçınızı bağışlayam, Baḫtal ḥod mağribde öldi. Siz dahı kimiñ için ceng idersiz ve hem ol kıca ki Muhammed’i gördüm, dir, yalan söyler, anı dahı baña gönderesiz /.../ (Demir & Erdem, 2006a, s. 136). “Sizin suçunuzu bağışlayayım. Battal’ın kendisi Magrib¹³’de öldü. Siz kimin için savaşıyorsunuz? Ayrıca o ihtiyar, Muhammed’i gördüm, diyerek yalan söylüyor. Onu da bana gönderin /.../”.

Kölgesinüñ altında taglar var ve hem taguñ dibinden sular çıkar (Yavuz & Saraç, 2003, s. 325). “Gölgesinin altında dağlar vardır, ayrıca dağın dibinden [de] su çıkıyor.”.

“Ve Mudurnı vilâyetini dahı urmaga kolaydur.” didi. “Ve hem ol vilâyet ma’mûrdur. Samsa Çavuş dahı ol vilâyete yakın olur ve ana dahı i’lâm idelüm.” didi (Yavuz & Saraç,

¹³ Afrika’nın Mısır ötesinde bulunan kuzey bölümü, İspanya, Portekiz (Devellioğlu, 1997, s. 562).

2003, s. 333). “‘Ve Mudurnu memleketini de vurmak kolaydır.’ dedi. ‘Ayrıca o memleket mamurdur, Samsa Çavuş da o memlekete yakındır, ona da haber verelim.’ dedi.”

Ve ol zamânda Sâhibüñ [Şabın] Karahisar’ın vilâyetinde Germiyan Babası Alışar vardı ve hem Çavudur [Çavdar] dirler-idi, bir Tatar dahı var-ıdı (Yavuz & Saraç, 2003, s. 323). “‘Ve o dönemde Şebinkarahisar memleketinde Germiyanoglundun babası Alışar vardı, ayrıca adı Çavudur olan bir de Tatar vardı.”

Yukarıdaki örneklerde “ve hem” edatı “ayrıca/bunun yanı sıra” işlevlerinde kullanılmıştır. Bu cümlelerde, iki cümle “ve hem” edatıyla birbirine bağlanmış olup birinci cümledeki bilgiye ek bir bilgi sunma, birinci cümledeki bilgiyi farklı bir bilgiyle tamamlama veya kuvvetlendirme ifadesi görülmektedir.

3.4.4. “bunun üzerine”

‘Karındaş! Atamuzuñ du’âsı ve himmeti senüñ-iledür. Anuñ-ıçun kim kendü hâl-i hayâtında bu ‘askeri saña koşmış-ıdı. İmdi bu çapanlık dahı senüñdür.’ didi ve hem bu cem’ olan ‘azizler dahı bu sözi kabûl idüp müvecceh gördiler (Yavuz & Saraç, 2003, s. 361). “‘Kardeş! Babamızın duası ve gayreti seninledir. Onun için kendi hayatında bu askeri sana vermişti. Şimdi [bu askere] çobanlık [yapmak] senin [görevin]’dir.’ dedi. Bunun üzerine [orada] toplanan kıymetli kişiler de bu sözü uygun görüp kabul ettiler.”

Ve hem Edebalı’nuñ dahı kavmi-y-idi, aña danışdı. Ol eydür: ‘İlden çıkaruñ.’ didi. Ol vakt adamlaruñ çoğı kâdıya rişvet virdi kim: ‘Beni yayaya yazduruñ.’ diyü ve hem anlara dahı ak bürk geyürdiler (Yavuz & Saraç, 2003, s. 365). “‘Ayrıca o Edebalı’nın kavmindendi, ona danıştı. O, ‘Memleketten [yaya asker] çıkarım.’ dedi. O zaman çok kimse, beni yaya askeri olarak yazdırın, diye kadıya rüşvet verdi. Bunun üzerine [onları yaya askeri olarak yazdılar] ve [başlarına da]beyaz kalpak giydirdiler.”

“ve hem” edatının “bunun üzerine” işlevine sadece *Tevârih-i Âl-i Osmân* adlı eserde rastlanmıştır. *Battal-nâme* ve *Dânişmend-nâme*’de edatın bu işlevine rastlanmamıştır. Bu durum edatın XV. yüzyıla gelinme sürecinde bu işlevi de kazandığını düşündürür. *Tevârih-i Âl-i Osmân*’dan alınmış yukarıdaki örneklerde birinci cümledeki olayın üzerine, “etki/tepki” çerçevesinde bir iş yapıldığı anlamı bulunmaktadır ve bu anlamı “ve hem” edatı kurmaktadır.

3.4.5. “sonrasında/bundan sonra”

Hünkâr Bursa’ya ulak göndürdi ve: ‘Eger Germiyânoğlu’nuñ geldüğü tahkîk-ısa şehir halkı karşı çıksunlar ve eyü ta’zîm idesiz.’ didi. ‘Ve bana dahı girü habar bildüresiz.’ didi. Ve hem Germiyânoğlu dahı geldi. Pâdişâh ne buyurdu-y-ısa emri yirine getürdiler (Yavuz & Saraç, 2003, s. 456). “‘Hünkâr Bursa’ya haberci gönderdi ve “Eğer Germiyanoglu’nun geldiği doğruysa şehir halkı [onları] karşılasm ve güzel bir şekilde ağırlasm, [durumu]tekrar bana bildirin.’ dedi. Sonrasında Germiyanoglu da geldi, padişah ne buyurduysa yerine getirdiler.”

Tevârih-i Âl-i Osmân’dan alınmış yukarıdaki örnekte “ve hem” edatı “sonrasında/bundan sonra” işlevindedir. “ve hem” edatından önceki bölümde “Eğer Germiyanoglu’nun

geldiği doğruysa şehir halkı (onu) karşılсын ve onu iyi bir şekilde ağırlasın. Ayrıca bana da tekrar (gelişmelerden) haber edin.” şeklinde bir cümle, sonraki bölümde ise “Germiyanoğlu da geldi, padişah ne buyurduysa emri yerine getirdiler.” cümleleri yer almıştır. Bu iki cümle “ve hem” edatıyla bağlanmıştır. Cümleden padişahın emrinin “sonrasında” Germiyanoğlu’nun geldiği ve şehir halkının da onu padişahın emri doğrultusunda iyi bir şekilde karşıladıkları ve ağırladıkları anlaşılmaktadır. “Germiyanoğlu da geldi.” cümlesi olmayıp doğrudan “Padişah ne emrettiyse emri yerine getirdiler.” cümlesi gelmiş olsaydı “ve hem” edatının “bunun üzerine” işlevinden sözü edilebilirdi. “Germiyanoğlu da geldi.” ifadesi bu ihtimali ortadan kaldırmaktadır. XV. yüzyıl eseri olan *Tevârih-i Âl-i Osmân*’daki bu kullanım, edatın “sonrasında/bundan sonra” anlamına da genişlediğini göstermektedir.

3.4.6. “böylece/böylelikle”

Sultânü'l-mücâhidîn Sultân Muhammed Han-ı Gâzi vilâyet-i Rûm'ı tamâm feth itdi, hanları ve beglerini cem'i neseb ü nesli-y-ilen vilâyetlerinden kal' itdi; imdi maksûdı ol oldu kim deryâ-yı Kara Deñiz kenârların dahı feth ide; ve hem bu deñizde olan cezâyirlerde dahı bunuñ adına hutbe-i İslâm okına (Yavuz & Saraç, 2003, s. 537-538). “Mücahitlerin sultanı, Sultan Mehmed Han Gazi Rum ülkesini tamamıyla fethedip [o ülkenin] hanlarını ve beylerini bütün soyları soylarıyla birlikte attıktan sonra Karadeniz sahillerini de fethetmeyi amaçladı. Böylelikle Karadeniz’deki yerlerde de kendisi adına hutbe okunması mümkün olacaktı.”

Yukarıdaki örnekte, “Sultan Muhammed Han-ı Gazi’nin Anadolu vilayetlerini tamamıyla fethettiği ve hâlihazırdaki amacının Karadeniz kenarlarını fethetmek olduğu ve böylece/böylelikle Karadeniz’de bulunan adalarda da onun adına hutbe okunmasını istediği” anlatılmaktadır. Fethin, hâkimiyetin, iradenin en önemli sembollerinden biri, hutbe okutmaktır. Dolayısıyla cümledeki fetih hadisesi önce ve ardından gelen hutbe okutma eylemi sonra söylenerek “hutbe okutma” eylemi birinci cümlenin sonucu durumuna getirilmiştir. Bu nedenle cümledeki “ve hem” edatı “böylece/böylelikle” işlevindedir.

3.5. ve illâ “yoksa/aksi hâlde, ayrıca/bunun yanı sıra, fakat/ancak,”¹⁴

3.5.1. “yoksa/aksi hâlde”

İmân getirüp müsülmân olasız, ilinüz, vilâyetünüz ile ölümünden kurtulasız. Ve illâ ne sizi koram ve ne çeriñizi koram (Demir, 2004, s. 128). “İman edip Müslüman olun, yeriniz yurdunuzla ölümünden kurtulun. Yoksa ne sizi ne de askerlerinizi [sağ] bırakırım.”

“Yâ Melikü’z-zamân! Benüm atam ve anam ve başım dîn yolına, Muhammed ‘ışkına fidâ olsun. Ammâ bu giçe atam katına varayım. İcâzetünle aña naşîhat ideyim. Eger müsülmân

¹⁴ *Dânişmend-nâme*’de 6 örnek tespit edilmiş olup bunların 5’i “yoksa/aksi hâlde”, 1’i “ayrıca/bunun yanı sıra” işlevinde kullanılmıştır. *Battal-nâme*’de 5 örnek tespit edilmiş olup bunların hepsi “fakat/ancak” işlevinde kullanılmıştır. *Tevârih-i Âl-i Osmân*’da 59 örnek tespit edilmiş olup bunların 28’i “ayrıca/bunun yanı sıra”, 25’i “fakat/ancak”, 2’si “yoksa/aksi hâlde” işlevinde kullanılmıştır.

olmazsañ seni öldürürler diyeyim. *Qabûl kılrursa hōş ve illâ irte ne dilerseñ işle.*” didi (Demir, 2004, s. 234). “‘Ey devrin padişahı! Benim babam, anam ve başım din yoluna, Muhammed aşkına feda olsun. Ancak bu gece babamın yanına gideyim, izinle ona nasihat edeyim. ‘Eğer Müslüman olmazsan seni öldürürler.’ diyeyim. Kabul ederse ne âlâ, aksi hâlde ne istersen onu yap.’ dedi.”.

Melik nâmeyi açup okudu. Yazmışlar ki: “Bu nâme bizden ki Qara Tigün’üz. Sizler ki Melik Dânişmend’siz, bilmiş olasız ki Ma’muriyye çerisi bize aqın kıldılar. Qaytal oğlu Mişralos her gün bize zahmet virür. İmdi nâme size irişe, gerekdür ki bize meded kılasız ve illâ kal’a elden gider. Bunu böyle bilesiz.” dimiş (Demir, 2004, s. 242). “Melik mektubu açıp okudu. [Şöyle] yazmışlar: Bu mektup, biz Kara Tigün’den siz Melik Dânişmend’e... Bilmiş olun ki Mamuriye ordusu bize hücum etti. Kaytal oğlu Mişralos her gün bize zorluk çıkarıyor. Şimdi mektup size ulaştığında bize yardım etmenizi istiyoruz, yoksa kale elden gider. Bunu böyle biliniz.”.

“Osmân Gâzi vardı, Ulubat köprisinden geçdi, kondı köpri başında. Habar göndürdi kim tekürine: “Zebûnumu virün ve illâ virmeyecek olursañ Gölbaşı’ndan tolanurun vilayetüñi harâb iderin.” dir (Yavuz & Saraç, 2003, s. 343). “Osman Gazi ilerledi, Ulubat köprüsünden geçti, köprünün başına yerleşti, tekfura ‘Esirimi verin, yoksa Gölbaşı’ndan dolanır memleketini harap ederim.’ diye haber gönderdi.”.

Andan soñra İstanbul tekürine habar göndürdi kim: “Tizcek hisârüñi boşat, baña vir. Ve illâ hâzır baş ki uş üzerüñde otururun.” didi (Yavuz & Saraç, 2003, s. 398). “Ondan sonra İstanbul tekfuruna ‘Hemen hisarı boşalt ve bana ver, yoksa hazır baş ki [o başının] üzerine otururum.’ dedi.”.

“illâ” edatının pekiştirilmiş şekli olan “ve illâ” edatı, Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde çokça kullanılan bir edattır. Edatın Eski Oğuz Türkçesinde “fakat, ancak, hatta, mutlaka, -den başka, aksi hâlde, sırf” işlevlerinde (Hacıeminoğlu 1992: 161), bir eserde de “mutlaka” işlevinde (Tiken, 2004, s. 79-80) kullanıldığı araştırmacılarca belirtilmiştir. Taradığımız metinlerde “ve illâ” edatının yukarıda ifade edilen işlevlerinin yanı sıra “ayrıca/bunun yanı sıra” işlevine de rastlanmıştır.

Yukarıdaki örneklerde edatın “yoksa/aksi hâlde” işlevinde olduğu görülür.

3.5.2. “ayrıca/bunun yanı sıra”

Birez ‘aqlın başına dirdi: “Ey haçlar! Beni şaklañ ve ey şalibler! Baña himmet iyleñ.” dimege başladı ve illâ diyerde yemiş, içmiş, şeytân göñlin ağrıtmamış bir mel’un-ıdı (Demir, 2004, s. 157). “Biraz aklını başına topladı ve ‘Ey haçlar! Beni koruyun. Ey salipler! Bana yardım edin.’ demeye başladı. Ayrıca [bu kişi] kilisede yemiş içmiş, şeytanın gönlünü ağrıtmamış [günahkâr] bir melundu.”.

Dügüne mübâлага saçular getürdiler. ‘Osmân Gâzi cemi’isinden soñra geldi. Eyü halılar ve kilimler ve sürüyle koyunlar getürdi. Ve illâ ‘Osmân Gâzi’nüñ saçusını gâyetde begendiler (Yavuz & Saraç, 2003, s. 334). “Dügüne görülmemiş hediyeler getirdiler. Osman Gazi hepsinden sonra geldi, kaliteli halılar, kilimler ve sürüyle koyunlar getirdi. Ayrıca Osman

Gazi'nin hediyelerini [de] beğendiler.”

Bu iki hisârı bir yılda yaptı. Ammâ köylerini emn ü emân-ılan ma'mûr itdi. Ve illâ hisârdan kâfirlere barmagin çıkartmaz olup tururlardı (Yavuz & Saraç, 2003, s. 344). “Bu iki hisarı bir yılda yaptı. Fakat köylerini koruyup kollayarak imar etti. Ayrıca [bunlar] kâfirlere parmaklarını bile çıkarmalarına izin vermeden beklerlerdi.”

Tekürüñ bir vezîri varıdı. Saroz dirler-idi, ol gitmedi. Ve hem bu hisâr virilmege sebeb ol Saroz olmuş-ıdı, anuñ dahı mübâлага çok mâlı var-ıdı. Ol dahı kendü ihtiyârı-y-ıla haylı mübâлага mal getürdi. Orhan Gâzi anı dahı gâzilere isâr eyledi Ve illâ haylı kırılmış kâfirler buldılar (Yavuz & Saraç, 2003, s. 353). “Tekfurun Saroz adında bir veziri vardı. O gitmedi. Ayrıca bu hisarın kaybedilmesine o sebep olmuştu. Onun da çok fazla malı vardı. O da kendi rızasıyla birçok mal getirdi. Orhan Gazi onları da gazilere dağıttı. Bunun yanı sıra [orada] ölmüş çok fazla kâfir buldular.”

Bundan soñra kız belinleyü uyanur, fikr ider. Bu gördüğü düşe ‘acâyibe kalur ve illâ bu gördüğü düşündeki kişinüñ hayâli kızuñ ‘aklını alur. Gice ve gündüz hayâli gözinden ve gönlinden gitmez, tahayyürde kalur (Yavuz & Saraç, 2003, s. 356). “Bundan sonra kız irkilerek uyanır ve düşünür. Gördüğü rüyaya şaşırır yanı sıra bu gördüğü rüyadaki kişinin hayali kızın aklını alır. [O kişinin] hayali gece gündüz kızın gözünden gönlünden gitmez. Hayretler içinde kalır.”

Evvel Laz kendü hana ilçî göndürdi: “Gel Kösova’da buluşalum ve illâ sen dahı oğlanlaruñ bile getir.” didi ve “Benüm bir oğlum var ben dahı bile getirürin.” didi (Yavuz & Saraç, 2003, s. 392). “Önce Sırp kralı [Murad] Han’a elçi gönderdi. ‘Gel Kosova’da buluşalım, bunun yanı sıra sen oğullarını da yanında getir. Benim bir oğlum var, ben de onu yanımda getireyim.’ dedi.”

Yukarıdaki örneklerde “ve illâ” edatı “ayrıca/bunun yanı sıra” işlevindedir. Cümlelerde, önce verilen bir bilgiye “ve illâ” edatı kullanılarak ek bir bilgi katmak amaçlanmıştır. Edatın *Tevârih-i Âl-i Osmân*’da *Battal-nâme* ve *Dânişmend-nâme*’ye göre daha yoğun kullanımı, bu işlevdeki kullanımın XV. yüzyıla geliş sürecinde artış gösterdiğini düşündürür.

3.5.3. “fakat/ancak”

Ve bu kâfirler bunlara gâyet i’timâd idüp tururlardı ve illâ Eynegöl kâfirleri ‘Osmân Gâzi’den ihtirâz iderlerdi ve bunlar dahı anlardan ihtirâz iderlerdi (Yavuz & Saraç, 2003, s. 324). “Ve bu kâfirler onlara çok fazla güvenirlerdi. Ancak İnegöl kâfirleri Osman Gazi’den çekinirler, onlar da bu kâfirlerden sakınırlardı.”

Bilecük tekürine ‘Osmân Gâzi mahabbetler gösterdi. Ve evvelden bunun-ıla gâyibâne âşinalıkları var-ıdı. Ve illâ müvâcehe birbirin görmemişlerdi (Yavuz & Saraç, 2003, s. 335). “Osman Gazi Bilecik tekfuruna sevgi ve muhabbet gösterdi. Önceden onunla gıyaben tanışıyorlardı, fakat birbirlerini görmemişlerdi.”

Ve şöyle işitdiler kim Bursa hisârınuñ kâfirleri açlıktan gâyetde buñalup tururlar. Bir bahâne isterler kim hisârı vireler. ‘Aciz kalmışlardur ve illâ gayretlenürler, pâdişâhdan gayrı

kimseneye virmezler (Yavuz & Saraç, 2003, s. 351). “Bursa hisarının kâfirleri aklıktan çok bunalmıştır, hisarı vermek için bir bahane aramaktadırlar. Aciz durumdadırlar, fakat çaba göstermektedirler. [Hisarı] padişahın başka kimseye vermezler.”.

Seyyid hazret buña eyitdi: “Gel ben saña yüz akça virem. Sen eyit ki bu ‘avrat benim ‘avratımdır ve illâ benden kaçar, di.” didi (Demir & Erdem, 2006a, s. 202). “Seyyid hazretleri ona ‘Gel, ben sana yüz akçe vereyim. Sen, bu kadın benim eşimdir, ancak benden kaçıyor, de.’ dedi.”.

Seyyid eyitdi: “Baṭṭal’ım. Bu kişi benim kulumdur. Bunda seniñ katında emānet korım. Eger gelürsem, hoş ve illâ gelmezsem bu seniñ olsun, tursun (Demir & Erdem, 2006a, s. 256). “Seyyid ‘Ben Battal’ım. Bu kişi benim hizmetkârımdır. [Onu] senin yanına emanet olarak bırakıyorum. Eğer gelirim güzel, ancak gelmezsem bu [kişi] senin olsun, [senin yanında] dursun.’ dedi.”.

Andan gördi kim dört şuffe şeddâdı birbirine karşı ortada bir taht-ı Süleymānî kamu sarâyın içi altın ve gümüş ile sıvanmış ve illâ bir kimse yok (Demir & Erdem, 2006a, s. 260). “Sonra çimenlik ve birbirine karşı dört [adet] büyük ve sağlam yapı gördü. Ortasında bir Süleyman tahtı [bulunmakta]. Sarayın içi altın ve gümüşle donatılmış, ancak [içinde] hiç kimse yok.”.

Yukarıdaki örneklerde “ve illâ” edatı “fakat/ancak” işlevinde kullanılmıştır. Edattan önceki cümle ile edattan sonraki cümlenin anlamca zıt olduğu, dolayısıyla edatın anlamca zıt cümleleri birbirine bağladığı görülmektedir. Edat bu işlevde *Battal-nâme*’de 5, *Tevârih-i Âl-i Osmân*’da 25 kez kullanılmıştır. Bu durum, edatın bu işlevde kullanımının XIII. yüzyıl ile XV. yüzyıl arasında arttığını gösterir.

3.6. ve dahı “ayrıca/bunun yanı sıra, fakat/ancak”¹⁵

3.6.1. “ayrıca/bunun yanı sıra”

Andan eytdiler: “Baṭṭal Ğāzî’nüñ kızı oğlını okuñuz, gelsün.” didiler. Ve dahı Emîr ‘Ömer’in bir oğlı var-ıdı. Adına Sultân Turasanî dirler idi. Ve bir kızı dahı var-ıdı. Adına Nazîrülcemâl dirler idi (Demir, 2004, s. 61). “Sonra ‘Battal Gazi’nin kızının oğlunu davet edin, gelsin.’ dedi. Ayrıca Emir Ömer’in Sultan Turasanî adında bir oğlu, Nazîrülcemâl adında bir de kızı vardı.”.

Andan ‘Osmân, halîfe ile ma’ân şehre girdiler. Halîfe buyurdi, ‘Osmân’a bir hil’at giyürdiler ve bir bir hil’at dahı Melik Dânişmend’e ve Artuḥı’ya ve Efrumiyye’ye ve sayir serverlere virüp andan Melik için bir eyü at ve bir sancaḫ virdi. Ve dahı fermân buyurıldı kim: “İ Melik Dânişmend! Zaḫmete düşüp bizüm için māl göndürmeyesiz, ne hâşıl olursa ğâzilerün olsun (Demir, 2004, s. 106). “Sonra Osman, halifeyle birlikte şehre girdi. Halifenin emriyle Osman’a bir hilat giydirdiler. Birer hilat da Melik Dânişmend’e,

¹⁵ *Dânişmend-nâme*’de 14, *Tevârih-i Âl-i Osmân*’da 40 örnek tespit edilmiş olup bunların hepsi “ayrıca/bunun yanı sıra” işlevindedir. *Battal-nâme*’de ise 101 örnek bulunmaktadır. Bunların 100’ü “ayrıca/bunun yanı sıra”, 1’i “fakat/ancak” işlevindedir.

Artuhı'ya, Efrumiyye'ye diğer beylere giydirdiler. Sonra [halife] Melik için iyi bir at ve bir sancak verdi. Bunun yanı sıra [şöyle] ferman buyuruldu: Ey Melik Dânişmend! Zahmet edip bize mal göndermeyesiniz. Ne elde ederseniz gazilerin olsun.”

Melik Dânişmend buyurdu, burnın ve kulağın ve şakalların tıraş itdiler ve dahı bir nâme yazdılar (Demir, 2004, s. 128). “Melik Dânişmend'in emriyle burnunu, kulağını ve sakallarını tıraş ettiler, yanı sıra bir [de] mektup yazdılar.”

“Çün kim imdi siz eyle dîrsiz, her kişi kim bir yük getüre sata iki akça vîrsün.” didi. “Ve her kim ki satmasa hiç nesne virmesün.” didi. “Ve her kişi kim bu kânûnunu boza Allah anuñ dînin ve dünyâsın bozsun.” didi. “Ve dahı her kime kim bir timâr virdüm anuñ elinden sebsüz almayalar.” didi (Yavuz & Saraç, 2003, s. 341). “Madem siz öyle diyorsunuz, kim bir yük getirip satarsa iki akçe versin, satmayan hiçbir şey vermesin. Kim bu kanunumu bozarsa Allah [da] onun dinini, dünyasını bozsun.” dedi. Bunun yanı sıra ‘Kime bir tumar vermişsem o kişinin elinden vermiş olduğum tumarı sebsüz yere almasınlar.’ dedi.”

Gine Köse Mihal'ı ve Turkut Alp'ı buña yoldaş koşdı. Ve dahı bir azîz var-ıdı. Aña Şeyh Mahmûd dîrlerdi. Anı ve hem Edebalı'nuñ karındaşı oğlu Ahı Hasan'ı bile diledi (Yavuz & Saraç, 2003, s. 351). “Yine Köse Mihal'le Turgut Alp'ı onun yanına arkadaş olarak verdi. Ayrıca Şeyh Mahmut adında bir aziz vardı. Onu ve Edebalı'nın kardeşinin oğlu Ahı Hasan'ı birlikte yanına çağırtdı.”

Rumca bir mektûb yazdı, düşüñ macerâsın dahı bile yazdı ve dahı eyitdi kim “Göçüñ varuñ gidüñ hisâr üzerinden.” (Yavuz & Saraç, 2003, 357). “Rumca bir mektup yazdı. Rüyasının yorumunu da mektuba ekledi. Bunun yanı sıra ‘Hisarın yanından çekip gidin.’ dedi.”

Eyitdi: “Yâ Resûlü'llâh! Hâk celle ve 'alâ hazretleri saña selâm eyledi ve dahı şöyle buyurdu kim /.../ (Demir & Erdem, 2006a, s. 70). “Ey Allah'ın resulü! Allah Teâlâ hazretleri sana selam söyledi, ayrıca şöyle emretti /.../”.

'Abdül-vehhâb yutdı. Endi boğazında kaldı. Aşağa inmedi. Zira kim emânet idi ve dahı çok naşîhatler itdi (Demir & Erdem, 2006a, s. 71). “Abdülvehhâb yuttu. O anda [yuttuğu şey] boğazında kaldı, aşağı inmedi. Zira [o] emanetti. Ayrıca çok nasihatler [de] etti.”

Ca'fer'e ve Emîr 'Ömer'e ve dahı ulu beglere birer eyü hil'at gönderdi (Demir & Erdem, 2006a, s. 80). “Cafer'e, Emir Ömer'e ve büyük beylere birer [tane] iyi hilat gönderdi.”

“ve dahı” edatı, incelenen Eski Oğuz Türkçesi dönemine ait üç eserde 155 kez kullanılmış olup bunun 154'ü “ayrıca/bunun yanı sıra”, 1'i ise “fakat/ancak” işlevindedir. Bu durum, Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde edatın bu işlevde yoğun olarak kullanıldığını gösterir.

3.6.2. “fakat/ancak”

Bir gün anam baña hâmile kalur ve beni vüçûda getirür. Hıket-i Hudâ bir işkenbe gibi baş ve ayak belürsiz olur ammâ iki delik birinden nefes ve birinden çürük gelür ve andan hekimler ve cerrâhlar gelürler ve dahı birisi râzi olmaz kim ol işkenbeyi pâreler (Demir & Erdem, 2006a, s. 271). “Bir gün annem bana hamile kalır ve beni dünyaya getirir. Allah'ın

hikmetiyle işkembe gibi baş ve ayak belirsizdir, ancak iki delik vardır. Birinden nefes diğerinden çürük [kokusu] gelir. Sonra hekimler ve cerrahlar gelirler, fakat hiçbirisi o işkembeyi parçalamayı kabul etmez.”.

Yukarıdaki örnekte “ve dahı” edatı “fakat/ancak” işlevinde kullanılmıştır. Edatın bu işlevde sadece 1 kez kullanıldığına bakılarak bu işlevdeki kullanımın bu dönem metinlerinde sınırlı olduğu söylenebilir.

3.7. ve hem dahı “ayrıca/bunun yanı sıra, hem...hem, ve”¹⁶

3.7.1. “ayrıca/bunun yanı sıra”

Mihâl eydür: “Hanum! İmdi Sorkun üzerinden Sarukaya’dan, Bištaş’dan geçelim kim Sakaryı [Sakarya] suyunu geçebilevüz ve hem dahı gâziler bize ol taraftan gelirler.” didi (Yavuz & Saraç, 2003, s. 332-333). “Mihâl ‘Hanım! Sakarya Nehri’ni geçebilmek için şimdi Sorgun üzerinden, Sarıkaya’dan, Beštaş’tan geçelim. Ayrıca gaziler [de] bize o taraftan gelirler.’ dedi.”

Ve bu gazâya gazâ-yı ekber didiler ve hem dahı ol gazâda nefir-i ‘âmm oldıdı. Hak ta’âlâ bu gazâyı Âl-i ‘Osmân’a müyesser itdi kim tâ kıyâmete degin bu âle hayır du’âlar sebeb olına (Yavuz & Saraç, 2003, s. 479-480). “Ve bu gazaya ‘en büyük gaza’ dediler, ayrıca o gaza için Müslümanlar padişah tarafından gazaya çağrılmıştı. Allah Teâlâ bu gazayı Osman’ın ailesine nasip etti. Kıyamete kadar bu aileye hayır dualar edilsin.”.

Koştanîñ dahı kayşere nâme yazıp gönderdi: “Tîz sen dahı gelesin, yoħsa Baṭtal kattâl ‘alemi ħarâba virdi.” didi ve hem dahı Seyyid Baṭtal’ın Kelbi bin Şabbâh’i elli biñ kişi ile Müslimân eyledigini kayşere nâmede bildirdi (Demir & Erdem, 2006a, s. 153). “Kostantin de Kayser’e mektup yazıp gönderdi. [Mektubunda] hemen sen de gel, çünkü katil Battal dünyayı yakıp yıktı.’ dedi. Ayrıca mektupta, Seyyid Battal Gazi’nin Kelbi bin Sabbah’i elli bin kişiyle birlikte Müslüman yaptığını Kayser’e bildirdi.”.

Zindân bekçileri karşı gelüp eyitdiler: “Neye geldiñiz? Maşlahat nedir?” didiler. Gülendâm eyitdi: “Kaṭpuyı açın, esirlere ta’âm getürdük ve hem dahı Baṭtal nice kişidir, bir görelim.” didi (Demir & Erdem, 2006a, s. 159). “Zindan bekçileri karşılarına çıkıp ‘Niçin geldiniz? Ne istiyorsunuz?’ diye sordular. Gülendâm ‘Kapiyı açın, esirlere yemek getirdik, ayrıca Battal nasıl biridir, görelim.’ dediler.”.

Pes Gülendâm eyitdi: “Ey server! Sen melül olma, uř kayşerden babama nâme geldi. Şabbâh göçüp anda gidiyor, ben dahı seni göndereyim. Evet, şol şart-ıla kim beni sen dahı unutmayasın ve hem dahı benim ħamlım yakındır. Belki beni sen unudursın, korķaram!” didi ve hem ağlamağa başladı (Demir & Erdem, 2006a, s. 162). “Sonra Gülendâm ‘Ey önder! Sen üzülme. Bu Kayser’den babama mektup geldi. Sabah kalkıp oraya gidiyor. Ben de seni [onunla] göndereyim, fakat beni unutmaman şartıyla. Ayrıca benim doğum

¹⁶ *Battal-nâme*’de 13 örneği bulunmaktadır. Bunların 7’si “ayrıca/bunun yanı sıra”, 3’ü “hem...hem”, 2’si “ve” işlevinde kullanılmıştır. *Tevârih-i Âl-i Osmân*’da ise edatın 2 kullanımı bulunmakta olup bunlar “ayrıca/bunun yanı sıra” işlevindedir. Yapının *Dânişmend-nâme*’de örneğine rastlanmamıştır.

yapmam yakındır. Belki beni unutursun, korkuyorum.’ dedi ve ağlamaya başladı.”.

“ve hem dahı”, “hem dahı”, “ve dahı hem” birleşik bağlama edatları, “hem”, “dahı” ve “ve” bağlama edatlarının pekiştirilmiş şekilleridir. Yukarıdaki örneklerde “ve hem dahı” edatının “ayrıca/bunun yanı sıra” işlevinde kullanıldığı görülmektedir.

Edatın *Battal-nâme*’de *Tevârih-i Âl-i Osmân*’a göre daha yoğun kullanılması, bu şekil ve sıklıktaki kullanımın Eski Oğuz Türkçesinin sonuna doğru azalma eğiliminde olduğunu düşündürür.

3.7.2. “hem...hem”

Biri Hasan ve biri Hüseyin Ammâ bu Hasan gâyet hûb âvâzlu kopardı ve hem dahı ‘âlim kopardı (Demir & Erdem, 2006a, s. 71). “Biri Hasan, biri Hüseyindir. Ancak bu Hasan, hem güzel sesli hem de âlim çıktı.”.

Çün Malâtıya’ya yakın geldiler, Emîr-i ‘Ömer’e nâme yazdı ki: “Şöyle bilesin kim Hüseyin Gâzîniñ oğlumı tutasın. Baña diri gönderesin ve hem dahı yedi yıllık harâc viresin ve hem dahı halîfeñizle gelesiz. Kayser’e istikbâl idesiz /.../” didi (Demir & Erdem, 2006a, s. 80). “Malatya’ya yaklaştıklarında Emir Ömer’e mektup yazdı. ‘Şunu bilin: Hüseyin Gazi’nin oğlunu yakalayın ve bana diri olarak getirin. Hem yedi yıllık haraç verin hem de halifenizle birlikte gelin, Kayser’i karşılayın. /.../’ dedi.”.

Yukarıdaki örneklerde “ve hem dahı” edatı “hem...hem” bağlama edatı işlevinde kullanılmıştır. Örneklerde görüldüğü üzere, anlatılmak istenen birden fazla unsur “ve hem dahı” edatı kullanılarak “istinasız bırakma” işleviyle sıralanmıştır. Edatı “hem...hem” bağlama edatıyla aktarmak derin yapının doğru bir şekilde ortaya konulması bakımından önemlidir.

3.7.3. “ve”

“Hazır turuñ! Ne vakıt Ahmed cenge muqayyed olursa siz de çapük turuñ. Kemend ile tutasız.” didi ve hem dahı öyle eylediler (Demir & Erdem, 2006a, s. 177). “‘Hazır [bir şekilde] bekleyin. Ahmet ne zaman savaşa girerse siz de hemen harekete geçin. Kementle yakalayın.’ dedi ve öyle de yaptılar.”.

Bunları zindâna koyuñ! Tîz Battal’iñ ardınca adamlar şal, anı dahı bir ele getüreler.” didiler ve hem dahı öyle kıldılar (Demir & Erdem, 2006a, s. 146). “‘Bunları zindana atın. Hemen Battal’ın peşi sıra adamlar gönderin, onu da yakalasinlar.’ dediler ve öyle de yaptılar.”.

Yukarıdaki örneklerde “ve hem dahı” edatı, “ve” bağlama edatı işlevinde kullanılmıştır.

3.8. hem dahı “ayrıca/bunun yanı sıra, ve”¹⁷

¹⁷ *Battal-nâme*’de 2 örneği olup bunlar “ayrıca/bunun yanı sıra” işlevindedir. Edatın *Dânişmend-nâme* ve *Tevârih-i Âl-i Osmân*’da 1’er örneği bulunmaktadır. *Dânişmend-nâme*’deki kullanım “ve”, *Tevârih-i Âl-i Osmân*’daki kullanım ise “ayrıca/bunun yanı sıra” işlevindedir.

3.8.1. “ayrıca/bunun yanı sıra”

Ol hinde Çandırlı Halil Bilecük kâdısı-y-ıdı ve İznik’a dahı kâdı olmuş-ıdı. Ve Bursa kâdısı dahı olmuş-ıdı ve kendü-y-ile hem dahı gâyet âşinâ olmuş-ıdı. Anı Kâdı-‘asker idindi (Yavuz & Saraç, 2003, s. 379). “O dönemde Çandarlı Halil Bilecik kadısıydı ve İznik ve Bursa’ya da kadı olmuştu. Ayrıca kendisiyle çok samimi olunca onu kazasker yaptı.”.

Belki kayser hareket idüp yörüye. Baña haber idüp bildiriñ.” dedi. Hem dahı her bir adı bellü kişiye birer hil’at gönderdi, istimâlet eyledi. “Korkmayın Allâh’a sığınmın.” dedi (Demir & Erdem, 2006a, s. 74). “Belki Kayser harekete geçer. Bana haber verin.’ dedi. Ayrıca tanınmış kişilere birer hilat gönderdi, [onları] ‘Korkmayın, Allah’a sığınmın.’ diyerek teselli etti.”.

Anası eyitdi: “Oğlum, çiger-güşem! Fâriğ ol. ‘Abdü’s-selâm şimdi mu‘teber, māl şâhibi ve hem kavm u kabile şâhibi kişidir. Hem dahı Emir ‘Ömer’in kavmindensin. Şöyle sen¹⁸ sözünü kabul itmez. Ortaya düşmanlık düşer. Kerem eyle, söyleme (Demir & Erdem, 2006a, s. 75). “Anası ‘Oğlum, çiğirim köşesi! Rahat ol. Abdüsselâm şimdi hem itibarlı hem de soy sop sahibi kişidir.’ Ayrıca [sen] Emir ‘Ömer’in kavmindensin. Söylesen sözünü kabul etmez. Araya düşmanlık girer. Lütfet, söyleme.”.

Yukarıdaki örneklerde “hem dahı” edatının aynı “ve hem”, “ve illâ” ve “ve dahı” edatlarında olduğu gibi “ayrıca/bunun yanı sıra” işlevinde kullanıldığı görülmektedir. Edat birinci cümlede verilen bilgiye ek bir bilgi verme işleviyle cümleleri birbirine bağlamıştır.

3.8.2. “ve”

Çün şabâh oldı, Melik gâzileriyle tedbîr itdiler ki ol vaqt kim biz cenge turavuz, kâfirlerden kaçmak semtinde olalum ve biş yüz er buşuya koyalum. Çün bu re’yi itdiler, hem dahı eyle itdiler (Demir, 2004, s. 117). “Sabah olunca Melik gazileriyle [toplanıp] plan yaptılar. ‘Biz savaşa başladığımızda kâfirlerden kaçır gibi yapalım. [Önceden] beş yüz askeri pusuya yatalım.’ diye kararlaştırdılar ve öyle de yaptılar.”.

Örnekte edatın “ve” bağlama edatı işlevinde kullanıldığı görülmektedir.

3.9. ve dahı hem “ayrıca/bunun yanı sıra”¹⁹

Adına sulţân-ı Seyyid-i Battal-ı Gâzî dirler ve saña nâme vireyim, aña iletisin ve bizim aĥvâlimizi ve kendi aĥvâlin aña ‘arz idesin, inşâ’allâhu te’âlâ ümîddir ki ol pehlivân bunda gele ve dahı hem bunda bir kişi var, yetmiş yıldır ki Sâmniyye kal’asında esîrdir ve âl-i Resûl’dür (Demir & Erdem, 2006a, s. 125). “Adı Sultan Seyyid Battal Gazi olan [kişiyi] iletmek üzere sana bir mektup vereyim. Bizim durumumuzu ve kendi durumunu ona bildirin. Allah izin verirse, o yiğit buraya gelecek. Ayrıca burada, Samniyye Kalesi’nde yetmiş yıldır esir olan birisi vardır ve [o kişi] peygamber neslindedir.”.

¹⁸ “söylesen” olmalıdır.

¹⁹ *Battal-nâme*’de 1 örneği olup bu da “ayrıca/bunun yanı sıra” işlevindedir. Edatın *Dânişmend-nâme* ve *Tevârih-i Âl-i Osmân*’da örneği bulunmamaktadır.

İncelenen metinlerde “ve dahı”, “ve hem dahı”, “hem dahı” edatlarında olduğu gibi “ve dahı” edatına “hem” edatının eklenmesiyle oluşan pekiştirilmiş şekle de 1 yerde rastlanmıştır. Yukarıdaki örnekte “ve dahı hem” birleşik bağlama edatı “ayrıca/bunun yanı sıra” işlevinde kullanılmıştır.

Sonuç

Eski Oğuz Türkçesinde birbirine benzer ancak farklı işlevlerde pek çok edat bulunmaktadır. Bu edatların işlevleri doğru tespit edilemediğinde kaynak metnin derin yapısı tam olarak anlaşılammakta ve bunun sonucunda da ciddi aktarma hataları yapmak kaçınılmaz olmaktadır.

Bu çalışmada, Eski Oğuz Türkçesinde kullanılan birbirine benzer dokuz bağlama edatı ele alınmış, Eski Oğuz Türkçesi Dönemi'ne ait *Dânişmend-nâme*, *Battal-nâme* ve *Tevârih-i Âl-i Osmân* adlı eserlerdeki kullanımlar gözden geçirilmiş, edatların bu eserlerdeki sıklıkları ve işlevleri ortaya konulmuştur. Ele alınan edatlar “evet”, “şâyed/şâyet”, “hem”, “ve hem”, “ve illâ”, “ve dahı”, “ve hem dahı”, “hem dahı”, “ve dahı hem”dir. Bu edatların incelenen metinlerde karşılaşılan işlevleri de şu şekildedir: evet “fakat”, şâyed/şâyet “belki/ihtimaldir ki”, hem “ayrıca, hem...hem, ve”, ve hem “em...hem, ve, ayrıca, bunun üzerine, sonrasında/bundan sonra, böylelikle”, ve illâ “yoksa/aksi hâlde, ayrıca, fakat”, ve dahı “ayrıca/bunun yanı sıra, fakat/ancak”, ve hem dahı “ayrıca, hem...hem, ve”, hem dahı “ayrıca, ve”, ve dahı hem “ayrıca”.

“evet” edatının Hacıeminoğlu, 1992 ve Tiken, 2004 çalışmalarında “fakat/ancak” işlevine yer verilmiş, ancak yalancı eşdeğer kelime olmalarına bağlı olarak aktarma çalışmalarında çokça hata yapılması nedeniyle edatlar fazla sayıda örnekle tekrar ele alınmıştır. “şâyed/şâyet” edatının “belki/ihtimaldir ki” işlevine Hacıeminoğlu, 1992 çalışmasında yer verilmiştir, ancak Tiken, 2004 çalışmasında edatla ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu çalışmada Hacıeminoğlu, 1992’de ifade edilen “eğer” işlevine rastlanmamıştır. “hem” edatının Hacıeminoğlu, 1992 çalışmasında “bağlama ve kuvvetlendirme” işlevinde olduğu ifade edilmiş, Tiken, 2004’te ise edatın on işlevine değinilmiştir. Bu çalışmada edatın Hacıeminoğlu, 1992 ve Tiken, 2004 çalışmalarında tespit edilmeyen “hem...hem” işlevinde de kullanıldığı belirlenmiştir. “ve hem” edatıyla ilgili Hacıeminoğlu, 1992 çalışmasında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Tiken, 2004’te ise edatın “hem dahı” ve “dahı hem” edatlarıyla eş değer olduğu ifade edilmiştir. Edatın bu çalışmada Hacıeminoğlu, 1992 ve Tiken, 2004’de bulunmayan “hem...hem, ayrıca/bunun yanı sıra, bunun üzerine, sonrasında/bundan sonra” işlevlerinde de kullanılabilirdiği görülmüştür. “ve illâ” edatına Tiken, 2004 çalışmasında yer verilmiş ve edatın “fakat, mutlaka” işlevinde olduğu öne sürülmüştür. Bu çalışmada edatın Tiken, 2004’ten farklı olarak “yoksa/aksi hâlde, ayrıca/bunun yanı sıra” işlevlerinde de kullanılabilirdiği tespit edilmiştir. “ve dahı” edatının Hacıeminoğlu, 1992 ve Tiken, 2004 çalışmalarındaki belirtilen işlevlerinden farklı olarak “fakat/ancak” işlevinde de kullanıldığı belirlenmiştir. “ve hem dahı” edatına Tiken, 2004 çalışmasında yer verilmiş, edatın “hem”, “dahı” ve “vü” edatlarının birbirini pekiştirmek suretiyle oluşturduğu

birleşik olduğu ifade edilmiştir. Bu çalışmada edatın Tiken, 2004'ten farklı olarak "ayrıca/bunun yanı sıra" ve "hem...hem" işlevlerine de rastlanmıştır. "hem dahı" edatına Tiken, 2004 çalışmasında yer verilmiş ve edatın "ve hem dahı" ile aynı işlevlere sahip olduğu belirtilmiştir. Bu çalışmada ise Tiken, 2004'ten farklı olarak edatın "ayrıca/bunun yanı sıra" işlevinde de kullanıldığı anlaşılmıştır. "ve dahı hem" birleşik edatına Tiken, 2004 çalışmasında da yer verilmiş, işlev olarak da "ve hem dahı" ve "hem dahı" edatlarında ifade edilenlerle aynı tespitlerde bulunulmuştur. Bu çalışmada ise edatın bunlardan farklı olarak "ayrıca/bunun yanı sıra" işlevinde de kullanıldığı görülmüştür.

Eski Oğuz Türkçesi Dönemi'ne ait daha fazla sayıda eserin taranmasıyla daha geniş bulgulara ulaşılabileceği muhakkaktır. Ancak aktarımında çok fazla hata yapılan bu edatların temel işlevlerinin doğrulukla belirlenmesi de aktarma çalışmaları açısından büyük önem arz etmektedir.

Kaynaklar | References

- Akar, A. (2018). *Oğuzların dili eski Anadolu Türkçesine giriş*. Ötügen Yayınları.
- _____, (2016). *Mirkâtü'l-cihâd*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arat, R. R. (1960). Anadolu yazı dilinin tarihî inkişafına dair. V. *Türk Tarih Kongresi*, 225-232.
- Argunşah, M. (2019). Anadolu'da Batı Oğuzcasının yazı dili olma sürecinde Behcetü'l-Hadayık'ın yeri. F. Turan, Ö. Tabaklar (Ed.), *Doğumunun 120. Yılında Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu Hatıra Kitabı* içinde (s. 151-170). ŞenYıldız Yayıncılık.
- Canpolat, M. (1968). Behcetü'l-Hadâik'in dili üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 15*, 1968, 165-175.
- Demir, N. (2004). *Dânişmend-nâme*. Akçağ Yayınları.
- _____, & Erdem, M. D. (2006a). *Battal-nâme*. Hece Yayınları.
- _____. (2006b). Türk kültüründe destan ve Battal Gazi destanı. *Turkish Studies 1/1*, 106-159.
- <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.10>
- Devellioğlu, F. (1997). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dilçin, C. (1983). *Yeni tarama sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doğan, C. (2022). *XIV-XV. yüzyıl tarihî Türk yazı dillerinde lehçe karışmaları*. Türk Dil Kurumu Yayınları
- Ergin, M. (1993). *Türk dil bilgisi*. Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- Gülsevin, G., & Boz, E. (2004). *Eski Anadolu Türkçesi*. Gazi Kitabevi.
- Hacıeminoğlu, N. (1992). *Türk dilinde edatlar*. MEB Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1973). *Sadru'd-dîn Şeyhoğlu Marzubân-nâme*. Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- _____. (1995). Anadolu yazı dilinin tarihî gelişmesinde beylikler devri Türkçesinin yeri. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 419-423.
- _____. (2004). Eski Anadolu Türkçesinin Türk dili tarihindeki yeri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 52*, 2004/2, 99-105.
- _____. (2009). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- _____. (2013). *Türkiye Türkçesinin temeli Oğuz Türkçesinin gelişimi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- _____. (2017). *Marzubân-nâme Tercümesi Destûr-ı Şâhî*. Türk Dil Kurumu

Yayınları.

- Li, Y. S. (2022). *Türk Dillerinde Son Takılar*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özkan, M. (1995). *Türk dilinin gelişme alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. Filiz Yayınları.
- Şahin, H. (2003). *Eski Anadolu Türkçesi*. Akçağ Yayınları.
- Tekin, Ş. (1974). 1343 tarihli bir eski Anadolu Türkçesi metni ve Türk dili tarihinde 'olga-bolga' sorunu. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 21, 1973-1974, 59-157.
- Tiken, K. (2004). *Eski Türkiye Türkçesinde edatlar, bağlaçlar, ünlemler ve zarf filler*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi*. Enderun Yayınları.
- Uğurlu, M. (2011). Oğuzca ve Anadolu merkezli Oğuz Türkçesi. *Turkish Studies* 6/1, 123-154.
- <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.1878>
- Yavuz, K., & Saraç, M. A. Y. (2003). *Âşık Paşazade Osmanoğulları'nın tarihi*. K Kitaplığı.